અધ્યાય ૧૬

બ્રહ્મજ્ઞાન-કથન

શ્રી ગણેશાય નમ: । શ્રી સરસ્વત્યૈ નમ: । શ્રી ગુરુભ્યો નમ: ।
શ્રી કુલદેવતાયૈ નમ: । શ્રી સીતારામચંદ્રાભ્યાં નમ: ।
શ્રી સદ્‌ગુરુસાઈનાથાય નમ: ।

આ અધ્યાયમાં બ્રહ્મજ્ઞાન સત્વર પ્રાપ્ત કરવા એક શ્રીમંત માણસ બાબા પાસે એકવાર આવ્યો હતો તે કથા વર્ણવી છે.

ઉપોદ્‌ઘાત : ચોળકરનાં સામાન્ય નૈવેદ્ય-પ્રતિજ્ઞા બાબાએ પૂરાં કરીને તેનો કેમ સ્વીકાર કર્યો તે કથા ગયા અધ્યાયમાં આપણે સાંભળી છે. આ કથામાં બાબાએ દર્શાવ્યું છે કે પ્રેમભક્તિથી અર્પણ થયેલી ગમે તેવી સામાન્ય ચીજનો પણ પોતે પ્રેમથી સ્વીકાર કરતા હતા. પણ અહંકાર કે હુંપદથી અર્પણ થયેલી વસ્તુ બાબા પાછી આપી દેતા હતા. બાબા પોતે જ સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ હોવાથી તેમને બાહ્ય વિવેકની કંઈ પડી નહોતી. નમ્ર ભાવથી અર્પણ થયેલું નૈવેદ્ય બાબા આવકારતા અને પોતે પ્રેમ તથા આનંદથી તેનો સ્વીકાર કરતા હતા. શ્રી સાઈબાબા જેવા સાચા ઉદાર ઉપકારક સદ્‌ગુરુ તો જવલ્લે જ હશે. તેમને ચિંતામણિ, કલ્પતરુ કે કામધેનુ જોડે પણ સરખાવી શકાય તેમ નથી. બાબા તો તેનાથી પણ ચઢે છે, કેમ કે આ બધા તો તેમની પાસે ઇચ્છેલી વસ્તુ જ આપે છે પણ સદ્‌ગુરુ તો વણચિંતવેલી અલભ્ય વસ્તુનું આપણને દાન કરે છે. એક શ્રીમંત માણસે બાબા પાસે આવી બ્રહ્મજ્ઞાન દેવા સારુ વિનંતી કરી તો તેને બાબાએ કેવો પાઠ ભણાવ્યો હતો તે કથા હવે સાંભળો.

એક શ્રીમંત માણસ ભારે ધન-સંપત્તિવાળો હતો. (કમભાગ્યે તેનાં નામઠામ નોંધેલાં મળતાં નથી !) વાડી, ખેતર, ઇમારત, ધનનો તે માલિક હતો. તેની પાસે ઘણા નોકરો તથા આશ્રિતો હતા. શ્રી સાઈબાબાની કીર્તિ સાંભળીને તેણે એક મિત્રને કહ્યું : ''મારે કોઈ ચીજની કમી નથી. મારે ત્યાં બધું જ છે. હવે મારે બ્રહ્મજ્ઞાનની જરૂર છે. તે મળે તો બાબા પાસે જઈને હું બ્રહ્મજ્ઞાન લઈ આવું. તો મારું સુખ સંપૂર્ણ બને.'' મિત્રે તેને અટકાવતાં કહ્યું: ''બ્રહ્મ જાણવા કંઈ સહેલું નથી અને તેમાં પણ તારા જેવા સદા ધન-સ્ત્રી-બાળબચ્ચાંમાં મગ્ન રહેનાર લોભી માણસ માટે તો એ શક્ય જ નથી. તું એક

પાઈની પણ કદી સખાવત કરતો નથી. તેવા માણસની બ્રહ્મજિજ્ઞાસા કોણ પૂરી કરવાનું હતું ?''

મિત્રની આ સલાહ પર તેમણે કંઈ ધ્યાન ન આપ્યું. શિરડી જવા-આવવાનો તેણે એક ટાંગો ભાડે કર્યો અને શિરડી પહોંચી મસીદમાં આવી બાબાનાં દર્શન કરીને પગમાં પડી તેણે કહ્યું: ''બાબા, આપ અહીં આવનારને સત્વર બ્રહ્મદર્શન કરાવો છો એવું સાંભળીને હું આપની પાસે આવ્યો છું. લાંબી મુસાફરીથી હું થાકી ગયો છું. માટે આપની પાસેથી મને બ્રહ્મજ્ઞાન મળે તો મારી અહીં આવવાની મહેનતનો બદલો મળી રહેશે.'' બાબાએ ઉત્તર આપ્યો: ''મારા વહાલા ભાઈ, તું ચિંતા શા માટે કરે છે ? હમણાં જ હું તને બ્રહ્મદર્શન કરાવું છું. મારો તો હિસાબ જ બધો રોકડિયો છે. હું કંઈ ઉધાર રાખતો જ નથી. મારા પાસે ઘણા માણસો આવે છે અને તે બધા તો ધન-માન-પદવી-સત્તા-આરોગ્ય-રોગનિવારણ અને એવા એવા સંસારી શ્રેયને પોતે માગ્યા કરે છે. પણ મારા પાસે આમ બ્રહ્મજ્ઞાનની માંગણી કરનારા તો કોઈ વિરલા જ આવે છે. સંસારી પદાર્થ માંગનારા કંઈ ઓછા નથી. પણ આવા દૈવી ભાવમાં રસ લેનારા તો મને જવલ્લે જ મળે છે. તારા જેવા બ્રહ્મજ્ઞાન માંગનાર મળે છે તેને હું ભાગ્યવંત શુભ શકુન જ ગણું છું. માટે હું તને હમણાં જ બ્રહ્મદર્શન કરાવું છું.''

આટલું બોલી બાબાએ બ્રહ્મદર્શનની તૈયારી કરી. એ ગૃહસ્થને પાસે બેસાડી કંઈક વાતોમાં ચડાવી તાત્કાલિક તો તેને એ પ્રશ્ન ભૂલાવી દીધો. પછી એક છોકરાને બોલાવીને બાબાએ કહ્યું: ''જો, નંદકુમાર મારવાડી પાસે જઈને મારા માટે તેની પાસેથી પાંચ રૂપિયા ઉછીના લઈ આવ.'' છોકરો એ મારવાડી પાસે જઈને પાછો આવ્યો અને કહ્યું: ''બાબા, નંદુ તો ઘેર નથી. તેને ઘેર તો તાળું છે.'' ત્યારે વળી બાબાએ તેને કહ્યું: ''ત્યારે તું બાલા ગાંધીને ત્યાં જઈને મારા માટે પાંચ રૂપિયા ઉછીના લઈ આવ.'' વળી છોકરો બાલાના ઘેર જઈને પણ ખાલી હાથે પાછો આવ્યો. આમ આ પ્રયોગ બાબાએ બે-ત્રણ વાર કરી જોયો.

આપણે જાણીએ છીએ કે સાઈબાબા હાલતા-ચાલતા જીવંત બ્રહ્મનો અવતાર હતા. તો કોઈ પ્રશ્ન કરશે કે પાંચ રૂપિયા જેવી નજીવી રકમની તેમને શી જરૂર પડી હતી ? ખરી રીતે તો બાબાને આવી કોઈ રકમની જરૂર જ નહોતી. વળી નંદુ મારવાડી તથા બાલો ગાંધી ઘેર નથી એ વાતની પણ તેમને

પૂરેપૂરી ખબર હતી. પણ પેલા બ્રહ્મજિજ્ઞાસુની કસોટી માટે જ તેમણે આ પદ્ધતિ અખત્યાર કરેલી લાગે છે. એ ગૃહસ્થના ખિસ્સામાં રૂપિયાની નોટોનું બંડલ હતું. તેથી જો તે સાચો જિજ્ઞાસુ હોત તો બાબા પોતાના માટે પાંચ રૂપિયા ઉછીના મંગાવવા પેલા છોકરા મારફત પ્રયત્ન કરતા હતા તે સર્વ જોઈ-સાંભળીને બેસી ન રહેતો. તે જાણતો હતો કે બાબા વચન પાળે છે તથા ઉછીની લીધેલી રકમ પાછી દે છે. વળી આ તો પાંચ જ રૂપિયા જેવી નજીવી રકમ હતી. એ સમજ્યા છતાં તેણે ખિસ્સામાંથી કાઢીને બાબાને પાંચ રૂપિયા આપ્યા નહિ. આવા માણસને બ્રહ્મજ્ઞાન જેવી અતિ ભારે કિંમતી વસ્તુ બાબા પાસેથી લેવી હતી ! બાબા પર સાચો પ્રેમ રાખનાર કોઈ પણ માણસ આમ દ્રષ્ટા બનીને બેસી રહેવાને બદલે તરત જ ખિસ્સામાંથી કાઢીને બાબાને પાંચ રૂપિયા આપવાનો જ. પણ આ માણસ એવો નહોતો. તેણે પાંચ રૂપિયા તો કાઢી આપ્યા નહિ પણ તે છાનોમાનો બેસી પણ રહ્યો નહિ. ઘેર પાછા વળવાની ઉતાવળ હતી. તેથી અધીરો બનીને બાબાને વિનવવા લાગ્યો: ''અરે બાબા, આપ મને જલદી બ્રહ્મદર્શન કરાવો.'' બાબાએ ઉત્તર દીધો: ''અરે ભાઈ, તને બ્રહ્મદર્શન કરાવવા માટે જ હું આ બધી મહેનત કરી રહ્યો છું. તું અહીં બેઠો છે છતાં તું કંઈ સમજ્યો નહિ ? જો ટૂંકમાં તને કહું. વાત એમ છે કે બ્રહ્મદર્શન કરવા માટે માણસે પાંચ વસ્તુ મને અર્પણ કરવી પડે છે: ૧) પાંચ પ્રાણ, ૨) પાંચ કર્મેન્દ્રિય તથા પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, ૩) મન, ૪) બુદ્ધિ, ૫) અહંકાર. આત્મદર્શન અર્થાત્ બ્રહ્મજ્ઞાનનો આ માર્ગ તલવારની ધાર જેવો તીક્ષ્ણ છે. તેના પર ચાલવું કંઈ સહેલું નથી.''

એ પછી શ્રી સાઈબાબાએ એ વિષય પર જે વિવેચન કર્યું હતું તેનો સાર હવે પછીના અધ્યાયમાં આપવામાં આવ્યો છે.

સ્વસ્તિ શ્રી સંતસજ્જનપ્રેરિતે ભકત હેમાડપંતવિરચિતે
શ્રી સાઈસમર્થસચ્ચરિત્રે 'બ્રહ્મજ્ઞાન કથનં' નામ
સોળમો અધ્યાય સંપૂર્ણ ।
। શ્રી સદ્‌ગુરુસાઈનાથાર્પણમસ્તુ । શુભં ભવતુ ।

અધ્યાય ૧૭
બ્રહ્મ તથા લોભ વચ્ચે અખંડ વૈર

શ્રી ગણેશાય નમ: । શ્રી સરસ્વત્યૈ નમ: । શ્રી ગુરુભ્યો નમ: ।
શ્રી કુલદેવતાયૈ નમ: । શ્રી સીતારામચંદ્રાભ્યાં નમ: ।
શ્રી સદ્‌ગુરુસાઈનાથાય નમ: ।

બ્રહ્મજ્ઞાન (આત્મદર્શન)ની લાયકાત : દરેક માણસ કંઈ પોતાના જીવન દરમ્યાન બ્રહ્મદર્શન પામતો નથી. તેને માટેની ચોક્કસ લાયકાત જરૂરી છે.

૧) મુમુક્ષા : (મુક્ત થવાની તીવ્ર ઇચ્છા) આ સંસાર-બંધનોની બેડીમાંથી મુક્ત થવું જોઈએ એમ માનીને જે લોકો દઢતાથી તીવ્ર પ્રયત્ન કરે છે અને કશો જ મોહ રાખતા નથી તે લોકો જ આત્મદર્શનના સાચા અધિકારી છે.

૨) વિરક્તિ : (આ લોક તેમજ પરલોકની વસ્તુ પ્રત્યે આવેલો વૈરાગ્ય) આ લોક તેમજ પરલોકનાં સુખવૈભવ, માન-પાન એ સૌ આપણાં પૂર્વકર્મોના ફળરૂપ જ મળે છે. તે પર જ્યાં લગી માણસને અણગમો થતો નથી ત્યાં સુધી તેને દૈવી રાજ્યમાં પ્રવેશવાનો અધિકાર નથી.

૩) અંતર્મુખતા : ઈશ્વરે આપણી ઇન્દ્રિયોની રચના જ એવી કરેલી છે કે તે સદા બહિર્મુખ જ રહે છે. તેથી માણસ સ્વત: અંતર્મુખ જ થતો નથી, ને માત્ર બહાર જ દષ્ટિ કરે છે. પણ જેમને આત્મદર્શન કરવું છે તથા અમર જીવન મેળવવું છે તેમણે પોતાની દષ્ટિ અંતર્મુખ વાળીને અંદર નિહાળવું જોઈએ.

૪) પાપમુક્તિ : માણસ દુષ્ટતા આચરતો અટકે નહિ તથા એ માર્ગ પરથી પાછો વળીને એકાગ્રચિત્ત કરી ચિત્તની શાંતિ ન મેળવે ત્યાં સુધી ગમે તેવો જ્ઞાની હોય છતાં તેને આત્મદર્શન નથી.

૫) સત્ય વર્ણન : સત્ય-તપ-અંતર્મુખતા-બ્રહ્મચર્યના માર્ગ પર માણસ જ્યાં સુધી ચાલતો નથી ત્યાં સુધી તેને બ્રહ્મદર્શન થતું નથી.

૬) પ્રેય કરતાં શ્રેયની પસંદગી : તમામ વસ્તુના બે પ્રકાર છે : શ્રેયસ

તથા પ્રેયસ. ધાર્મિક કલ્યાણની વસ્તુઓ શ્રેયસ છે અને સંસારી આનંદની વસ્તુઓ પ્રેયસ છે. માણસને આ બન્ને પ્રકારની વસ્તુઓ સંસારમાં આવી મળે છે, જેમાંથી તેણે વિચારીને એકની પસંદગી કરવાની હોય છે. ડાહ્યા માણસો પ્રેયસ કરતાં શ્રેયસ વધુ પસંદ કરે છે. પણ મૂર્ખ લોકો લોભ તથા તૃષ્ણાને લીધે પ્રેયસ પસંદ કરે છે.

૭) ઇન્દ્રિય-મન પર નિગ્રહ : આ દેહ રથ છે. આત્મા તેનો માલિક છે. બુદ્ધિ તેનો સારથી છે અને મન તેની લગામ છે. ઇન્દ્રિયો તેના ઘોડા છે તથા ભોગપદાર્થો તેના માર્ગ છે. બુદ્ધિહીન, મનોનિગ્રહ વિનાના પાપી ઘોડા જેવી અનિયંત્રિત ઇન્દ્રિયોવાળા રથી કદી જ મુકામ પર પહોંચતા નથી. જન્મ-મરણના ચક્રમાં તે ભમ્યા કરે છે. પણ બુદ્ધિમાન, મનોનિગ્રહવાળા, નિયંત્રિત ઇન્દ્રિયોવાળા પુરુષો, સારા રથીના ઘોડાની માફક મુકામે પહોંચે છે. (આત્મદર્શન કરે છે) જ્યાંથી તેમને પુનર્જન્મ જ થતો નથી. જે પુરુષમાં રથીની આવડત છે તથા મન પર લગામ રાખે છે તે પુરુષ સર્વવ્યાપક વિષ્ણુના પરમધામ સુધીની સફળ યાત્રા કરે છે.

૮) મનની પવિત્રતા : જ્યાં સુધી માણસ પોતાના ભાગે આવેલી ફરજ, વૈરાગ્યવૃત્તિથી સંતોષપ્રદ બજાવતો નથી ત્યાં સુધી તેનું મન પવિત્ર બનતું નથી. મન પવિત્ર ન બને તો આત્મદર્શન થવું જ અસંભવિત છે. પવિત્ર મનમાં જ વિવેક તથા વૈરાગ્ય જાગે છે અને આત્મદર્શન લગી સહજ પહોંચાય છે. પણ જ્યાં સુધી અહંત્વ ન જાય, લોભનો ત્યાગ ન થાય, તૃષ્ણા વિનાનું મન ન બને ત્યાં સુધી આત્મદર્શન સંભવિત જ નથી, 'હું દેહ છું' એ ખ્યાલ જ ખોટો ભ્રમ છે તથા બંધનનું મૂળ છે. માટે આત્મદર્શન કરવા ઇચ્છનારે એ ખ્યાલ છોડી દઈ દેહ પરનો ભાવ દૂર કરવો જોઈએ.

૯) ગુરુની જરૂર : આત્માનું જ્ઞાન જ એવું સૂક્ષ્મ તથા ગૂઢ છે કે એકલા સ્વપ્રયત્ન વડે તે કોઈ પામી શકતું નથી. માટે જ આત્મદર્શન પામેલા ગુરુની સહાય ખાસ જરૂરી છે. ખૂબ મહેનત તથા ભારે કષ્ટ પછી પણ જે અન્ય લોકો આપી શકતા નથી તે આવા ગુરુની સહાયથી સહજ પ્રાપ્ત થાય છે. સીડીના દરેક પગથિયા પર પોતે શિષ્યને દોરીને લઈ જઈ શકે છે.

૧૦) પ્રભુકૃપા : છેવટ ઈશ્વરકૃપા તો જરૂરી છે. પ્રભુ કોઈ પર તુષ્ટમાન થાય છે ત્યારે પ્રથમ તેને વિવેક તથા વૈરાગ્ય દે છે અને સંસારસાગર તારી દે છે. કઠોપનિષદમાં કહ્યું છે કે ''વેદાધ્યયનથી અગર બુદ્ધિથી અથવા કોઈ વિદ્યાથી આત્મદર્શન થતું નથી. જેના પર ઈશ્વરની, પરમાત્માની કૃપા ઉતરે છે તેને આ સર્વ સરળ બને છે. તેની પાસે પરમાત્મા જ પોતાનો સ્વભાવ ખુલ્લો કરે છે.''

ઉપરનું વિવેચન પૂરું થઈ રહ્યા પછી બાબાએ પેલા શ્રીમંતને કહ્યું: ''ભાઈ, તારા જ ખિસ્સામાં પચાસગણા પાંચ અર્થાત્ અઢીસો રૂપિયાના આકારે બ્રહ્મ બેઠા છે. તે તું બહાર કાઢ.'' પેલાએ ખિસ્સામાંથી નોટોનું બંડલ કાઢ્યું ને નોટો ગણી જોઈ તો બરાબર દસ દસની પચીસ નોટો અઢીસો રૂપિયા થયા. બાબાની આવી સર્વજ્ઞતા જોઈને તે અચંબો પામ્યો અને બાબાના પગમાં પડી ગયો તથા બાબાના આશીર્વાદ માગવા લાગ્યો. ત્યારે બાબાએ તેને કહ્યું, ''તારું બ્રહ્મનું બંડલ હવે બાંધી દે. જ્યાં સુધી તારાં આ લોભ તથા તૃષ્ણાનો ત્યાગ તું કરીશ નહિ ત્યાં સુધી તને સત્યબ્રહ્મનું દર્શન થનાર નથી. ધનબાળબચ્ચાં-વૈભવમાં જેનું મન ખૂપેલું હોય તે એ બધાનો મોહ દૂર કરી બ્રહ્મજ્ઞાન ક્યાંથી પામી શકે? ધનનો મોહ અર્થાત્ રાગનો ભ્રમ જ કષ્ટનું ઊંડું વમળ છે, જેમાં ઈર્ષ્યા તથા છેતરપીંડી જેવા ઘણા મગરો ભમે છે. તૃષ્ણા વિનાનો પુરુષ જ આ વમળ પાર કરી શકે. લોભને તથા બ્રહ્મને, એ બેને તો બને જ નહિ. એ બન્ને તો એક બીજાથી વિરુદ્ધ છે. જ્યાં લોભ છે ત્યાં ધ્યાન અગર બ્રહ્મચિંતનને સ્થાન જ ક્યાંથી હોય ? તો પછી લોભી માણસને વૈરાગ્ય જ શાનો થાય ? એને મુક્તિ ક્યાંથી મળે? લોભીને નથી શાન્તિ, નથી સંતોષ, નથી દઢતા. લોભનો સહેજ છાંટો પણ મનમાં હોય તો બધી સાધના નિષ્ફળ જાય છે. જે વિદ્વાન પુરુષ કર્મના ફળની તૃષ્ણામાંથી મુક્ત થયો નથી કે જેના મનમાં વૈરાગ્ય નથી તેનું જ્ઞાન નકામું છે. એ જ્ઞાન આત્મદર્શનમાં કંઈ કામ લાગતું નથી. જે પુરુષ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં સદા મગ્ન રહે છે અને જે અહંત્વથી છલકાઈ જાય છે તેને ગુરુનો ઉપદેશ પણ કશા કામનો નથી. મનની પવિત્રતા ખાસ જરૂરી છે. એ વિના તો આપણા સર્વ આધ્યાત્મિક પ્રયત્નો પણ માત્ર નિરૂપયોગી દેખાવ ને ડોળરૂપ જ છે. માટે જેટલું પચાવી શકાય તથા મનમાં ઉતારી શકાય તેટલું જ ગ્રહણ કરવું તે ઉત્તમ છે. મારો ભંડાર તો ભરપૂર છે કે કેમ તે મારે જોવું પડે છે. મારો આ બોધ જો તમે ધ્યાનથી

સાંભળશો તો અવશ્ય તમને લાભ થશે. આ દ્વારકામાઈમાં બેસી હું કદી જૂઠું બોલ્યો નથી.''

જ્યારે આપણે ત્યાં કોઈ મહેમાનને બોલાવીએ છીએ ત્યારે ઘરનાં બધાં માણસો, સગાં, સ્નેહી-મિત્રો-એ સર્વને પણ આપણે જમાડીએ છીએ. તે મુજબ એ વેળા જે સઘળા ભક્તો મસીદમાં બેઠા હતા તે સર્વને બાબાએ પેલા શ્રીમંતને જે બોધ આપ્યો તેનો લાભ મળ્યો. બાબાના આશીર્વાદ પામી પેલા શ્રીમંત સાથે એક પછી એક સૌ આનંદ પામી સંતોષપૂર્વક મસીદમાંથી ઊઠ્યા.

બાબાનું ખાસ લક્ષણ : ઘણા સંતો એવા હોય છે કે તેઓ સંસાર છોડી મંગલગુફા કે એવા આશ્રમમાં જઈને રહે છે અને એકાન્ત સેવી મુક્તિ મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે. તેમને બીજા લોકોની પડી હોતી નથી. તે સદા આત્મનિમજ્જનમાં જ રહે છે. સાઈબાબા એ પ્રકારના સંત નહોતા. તેમને ઘરબાર-સ્ત્રી-છોકરાં સગાંવહાલાં કોઈ નહોતાં, છતાં તે સંસારમાં જ રહ્યા. પાંચ ઘેરથી ભાખરી માંગી લાવતા. લીંબડાના વૃક્ષ તળે વસતા. બધો વ્યવહાર જાળવતા તથા આ જગતમાં કેમ રહેવું ને વર્તવું તેનો બોધ દેતા હતા. ઈશ્વરે સાક્ષાત્કાર કર્યા પછી લોકકલ્યાણ માટે પ્રયત્ન કરનારા આવા સાધુ બહુ થોડા જોવામાં આવે છે. એ સર્વમાં સાઈબાબા અગ્રપદે છે. તેથી જ હેમાડપંત કહે છે કે ''તે દેશ ધન્ય છે, તે કુટુંબને ધન્ય છે, તે માતાપિતાને ધન્ય છે જ્યાં સાઈબાબા જેવા અનુપમ, અમૂલ્ય રત્નનો જન્મ થયો છે.''

સ્વસ્તિ શ્રી સંતસજ્જનપ્રેરિતે ભક્ત હેમાડપંતવિરચિતે
શ્રી સાઈસમર્થસચ્ચરિત્રે 'બ્રહ્મ તથા લોભ વચ્ચે અખંડ વૈર' નામ
સત્તરમો અધ્યાય સંપૂર્ણ ।
। શ્રી સદ્ગુરુસાઈનાથાર્પણમસ્તુ । શુભં ભવતુ ।

અધ્યાય ૧૮
સાઠે-ગુરુચરિત્ર-કથા

શ્રી ગણેશાય નમઃ । શ્રી સરસ્વત્યૈ નમઃ । શ્રી ગુરુભ્યો નમઃ ।
શ્રી કુલદેવતાયૈ નમઃ । શ્રી સીતારામચંદ્રાભ્યાં નમઃ ।
શ્રી સદ્‌ગુરુસાઈનાથાય નમઃ ।

હેમાડપંત સત્કાર તથા આશીર્વાદ : બ્રહ્મજ્ઞાન માટે ઉતાવળા થતા આવેલા એક શ્રીમંતને બાબાએ આપેલો બોધ ગયા અધ્યાયમાં વર્ણવ્યો છે. હવે આ અધ્યાયમાં બાબાએ મારો કરેલો સત્કાર તથા આપેલા આશીર્વાદની કથા કહું છું. તેમજ મારા સુવિચારને અનુમોદન આપી તેને કેમ સફળ બનાવ્યા તે, આત્મસુધારણા, પરનિંદા અને કોઈ પાસેથી લીધેલ સેવાનો બદલો એ બધા વિષયની કથા પણ અહીં જ વર્ણવી છે.

ઉપોદ્‌ઘાત : સૌ કોઈ જાણે છે કે સદ્‌ગુરુ સૌપ્રથમ શિષ્યની યોગ્યતા જુએ છે. તે પછી તેનું મન ચલિત કર્યા વિના જ ગુરુ તેને જરૂરી માર્ગદર્શન કરે છે. આ બાબતમાં કેટલાકનું માનવું એવું છે કે સદ્‌ગુરુએ કરેલો બોધ બીજાને કહેવો નહિ. તેવા લોકો માને છે કે એ બોધ બીજા પાસે પ્રગટ કરવાથી તે નિષ્ફળ બને છે. પણ આ માન્યતા સાચી નથી. સદ્‌ગુરુ તો વર્ષાનાં વાદળાં જેવા છે. તે તો ધરાઈને વર્ષે છે. અર્થાત્ ચોગરદમ તે અમૃત જેવા બોધની વર્ષા કરે છે. તેથી આનંદ પામી અંતઃકરણ ધરાય ત્યાં લગી એ બોધ અંતરમાં સંગ્રહી લેવો જોઈએ અને પછી નિખાલસ બની બીજા લોકોને તે લાભ આપવો જોઈએ. ગુરુ જાગ્રત અવસ્થામાં જે બોધ દે છે તેને જ આ નિયમ લાગુ પડે એટલું જ નહિ પણ ગુરુ આપણને સ્વપ્નમાં દર્શન આપી જે ઉપદેશ કરે છે તેને પણ લાગુ પડે છે. આ બાબતનું પ્રસિદ્ધ દૃષ્ટાંત રામરક્ષાસ્તોત્રનું જ છે. બુધકૌશિક ઋષિએ એ પ્રખ્યાત સ્તોત્રનો ઉપદેશ સ્વપ્નમાં જ કર્યો હતો અને તેમણે એ સ્તોત્ર પ્રગટ કરેલું છે.

જેમ પ્રેમાળ માતા પોતાનાં બાળકોના આરોગ્ય ખાતર કડવાં છતાં પથ્ય ઓસડ પરાણે તેના ગળામાં રેડે છે તેમ સાઈબાબા આધ્યાત્મિક ઉપદેશ પોતાના

ભક્તોને ગળે ઉતારતા હતા. તેમની ઉપદેશ-પદ્ધતિ કશી ગુહ્ય-છાની નહોતી. જે ભક્તો તેમના બોધને અનુસરતા હતા તેમનો બેડો પાર થતો. સાઈબાબા જેવા સદ્‌ગુરુ આપણાં પ્રજ્ઞાચક્ષુ ઉઘાડે છે અને આત્માની દિવ્ય ખૂબીઓ દર્શાવે છે તથા ભક્તિની વાંછના પૂરી કરે છે. આમ થતાં આપણી ઇન્દ્રિયસુખની ઇચ્છા નષ્ટ થાય છે અને વિવેક-વૈરાગ્યરૂપી ફળ આપણે પામીએ છીએ તથા ઊંઘમાં પણ આપણને જ્ઞાન સ્ફુરે છે. જ્યારે આપણે સદ્‌ગુરુ-સંતનો સત્સંગ કરી સેવા કરી પ્રેમ સંપાદન કરીએ છીએ ત્યારે આપણને આ બધું સહજ મળે છે. ભક્તની કામના સંતુષ્ટ કરનાર ભગવાન જ આપણને સહાય કરે છે તથા દુઃખદારિદ્રય દૂર કરી સુખી કરે છે. સદ્‌ગુરુની સહાયને લીધે જ આવી ઉન્નતિ થાય છે. સદ્‌ગુરુ ઈશ્વરરૂપ જ છે. તેથી આપણે સદા સદ્‌ગુરુનો સત્સંગ કરવો, તેમની કથા સાંભળવી, તેમનાં ચરણ સેવવાં અને તેમની સેવા કરવી જોઈએ. હવે આપણે મુખ્ય વાત કરીએ.

શ્રી સાઠે : શ્રી સાઠે નામે એક વ્યાપારી ગૃહસ્થ હતા. ઘણાં વર્ષ પૂર્વે મુંબઈના ગર્વનર લૉર્ડ રેના હાથે કૉઈર્ડના ગેરઅમલનો અંત આવેલો. તે કેસમાં આ શ્રી સાઠેને સારી પ્રસિદ્ધિ મળી હતી. તેમને એ પછી વેપારમાં ભારે નુકસાની આવી અને અવળા સંજોગને લીધે તેમને માથે આફતો આવી, જેથી તેઓ ભારે નિરાશા ને ચિંતામાં પડી ગયા. તેને લીધે ઘર છોડી દૂર દેશાવર જવાનો તેમણે વિચાર કર્યો. સામાન્ય રીતે માણસ દુઃખ તથા આપત્તિથી ઘેરાય છે, ત્યારે જ તે ભગવાનને સંભારે છે ને દુઃખ હરવા પ્રભુને પ્રાર્થના કરે છે. જો એ સમયે તેનાં પાપ પૂરાં થઈ રહ્યાં હોય છે તો ઈશ્વર જ તેને કોઈ સંતનો સમાગમ કરાવે છે, જે તેને કલ્યાણનો માર્ગ બતાવે છે. શ્રી સાઠેને પણ આવો અનુભવ થયો. તેમના મિત્રોએ તેમને શિરડી જવાની સલાહ આપી કેમ કે ચિત્તની શાન્તિ માટે તેમજ મનોરથની સફળતા સારુ ઘણા લોકો બાબાના દર્શને શિરડી જતા હતા. શ્રી સાઠેને પણ તે વાત ઠીક લાગી અને સને ૧૯૧૭માં શિરડી ગયા. સ્વયંપ્રકાશિત શાશ્વત નિષ્કલંક બ્રહ્મ જેવા પવિત્ર સાઈબાબાનાં દર્શન થતાં જ તેમના ચિત્તનો ક્ષોભ દૂર થયો અને મન શાંત અને આનંદિત થયું. પોતાના પૂર્વજન્મના પુણ્યસંચયને લીધે જ પોતે બાબાના પવિત્ર ચરણનાં દર્શન પામી શક્યા એમ તેમને લાગ્યું. પોતે ભારે મનોબળવાળા પુરુષ હતા. તરત જ ગુરુચરિત્રનું પારાયણ કરવા માંડ્યું. એક

સપ્તાહમાં એ ગ્રંથનું વાચન પૂરું થયું. એ જ રાત્રે બાબાએ તેમને સ્વપ્નમાં દર્શન દીધાં. જાણે બાબા ગુરુચરિત્રનો ગ્રંથ હાથમાં લઈને શ્રી સાઠેને સમજાવતા હતા અને સાઠે તેનું ધ્યાનથી શ્રવણ કરતા હતા. સાઠે જાગ્યા ત્યારે સ્વપ્ન સાંભરતાં તેમને ભારે આનંદ થયો. તેમણે માન્યું કે પોતાના જેવા અજ્ઞાની જીવ પર બાબા જ ખૂબ દયા કરે છે તથા ગુરુચરિત્રનું અમૃત ચખાડે છે. તેમણે બીજે દહાડે કાકા દીક્ષિતને આ સ્વપ્નની વાત કરી તથા તેનો અર્થ કરીને એ વાચન એક સપ્તાહ વધુ ચાલુ રાખવું કે કેમ તે વાત બાબાને પૂછી જોવા વિનંતી કરી. યોગ્ય અવસર મળતાં કાકાસાહેબ દીક્ષિતે બાબાને પૂછ્યું, ''દેવ, આપે સાઠેને સ્વપ્નમાં શું સૂચન કર્યું છે ? ગુરુચરિત્રનું વાચન વધુ એક સપ્તાહ તે ચાલુ રાખે ? તે બાપડા સાદા ભક્ત છે. આપ તેમની કામના પૂર્ણ કરવા કૃપા કરો અને આ સ્વપ્નનો અર્થ સમજાવીને તેને આશીર્વાદ આપો.'' બાબા બોલ્યા, ''તેને એ ગ્રંથનું વાચન એક સપ્તાહ વધુ કરવાનું છે. તેનું અધ્યયન કાળજીથી કરનાર ભક્ત પવિત્ર બને છે તથા તેને જરૂર લાભ થાય છે. પ્રભુ તેના પર પ્રસન્ન થાય છે અને સંસારનાં બંધનમાંથી મુક્ત કરે છે.''

આ વેળા હું ત્યાં હતો. હું બાબાના પગ દાબતો હતો. બાબાનાં આ વચનોનું શ્રવણ કરતાં જ હું મનમાં વિચારવા લાગ્યો, ''અરે સાઠેએ આ ગ્રંથનું વાચન માત્ર એક સપ્તાહ જ કર્યું અને તેનો આવો ભારે બદલો તેને મળ્યો. હું તો આજ ચાલીસ વર્ષથી વાંચન કરું છું છતાં મને શું કંઈ જ ફળ નહિ ? તેને તો માત્ર સાત દિવસનો વાસ આટલો બધો ફળ્યો અને મારો સાત વર્ષનો વાસ (સન ૧૯૧૦ થી ૧૯૧૭ સુધીનો) શું નિષ્ફળ ગયો ? હું તો ચાતકની માફક દયાળુ બાબા મારા પર અમૃત-વર્ષા કરીને બોધ દઈ સુખી કરે તેની નિત્ય વાટ જ જોઉં છું !'' મારા મનમાં ઊઠેલા આ વિચાર બાબા જાણી ગયા. ઘણા ભક્તોનો અનુભવ છે કે બાબા દરેકના મનમાં ઊઠતા વિચાર તરત સમજી જતા. દુષ્ટ વિચારોને દાબી દેતા, સદ્વિચારને પ્રોત્સાહન દેતા હતા. મારા અંતરમાં ઊઠેલા વિચારને જાણીને તરત જ બાબાએ મને ઉઠાડ્યો અને કહ્યું, ''તું શામા પાસે જા. તેની પાસેથી પંદર રૂપિયા દક્ષિણા લઈ આવ. થોડી વાર બેસીને તેની જોડે વાતચીત કરજે અને પછી અહીં પાછો આવજે.'' બાબાના અંતરમાં દયા આવી અને તેમણે મને આજ્ઞા કરી. તેમની આજ્ઞાનું કોણ ઉલ્લંઘન કરી શકે ?

હું તો મસીદમાંથી નીકળીને શામાને ઘેર ગયો. શામા હજુ સ્નાન કરીને ધોતિયું પહેરતા હતા. બહાર આવીને તેમણે મને પૂછ્યું : ''અત્યારે તમે અહીં ક્યાંથી ? મસીદમાંથી આવતા લાગો છો. તમે આમ નિરાશ થયેલ કેમ લાગો છો? તમે એકલા કેમ ? કૃપા કરી બેસો અને થોડી વાર આરામ કરો. પૂજા પૂરી કરીને હું હમણાં જ આવું છું. દરમ્યાન તમે પાનસોપારી ખાઓ. પછી આપણે મજાની વાતો કરીશું.'' એટલું બોલી શામા અંદર ગયા. હું તેમની ઓશરીમાં બેઠો. તેમની ઓશરીની બારીમાં ''નાથ ભાગવત''નો પ્રસિદ્ધ મરાઠી ગ્રંથ મેં જોયો. મૂળ શ્રીમદ્ ભાગવતના અગિયારમા સ્કંધ ઉપરની સંત એકનાથની ટીકાનો જ એ ગ્રંથ છે. શ્રી સાઈબાબાની સૂચનાથી કાકાસાહેબ દીક્ષિત તથા બાપુસાહેબ જોગ શિરડીમાં નિત્ય ત્રણ ગ્રંથ વાંચતા :

૧) 'ભાવાર્થદીપિકા' અર્થાત્ જ્ઞાનેશ્વરી મરાઠી ટીકા સાથેની ભગવદ્ગીતા
૨) 'નાથ ભાગવત' શ્રીકૃષ્ણ તથા અર્જુન વચ્ચેનો સંવાદ
૩) 'ભાવાર્થ રામાયણ' એકનાથનો રચેલો ગ્રંથ.

જ્યારે કોઈ ભક્ત બાબા પાસે આવી પ્રશ્નો પૂછતા હતા ત્યારે બાબા તેના ઉત્તર જાતે આપતા હતા. પણ વધુ વિવેચન માટે ભાગવતધર્મના મૂળ આધારભૂત આ ત્રણ ગ્રંથનું વાચન થતું હતું તે શ્રવણ કરવાની બાબા આજ્ઞા કરતા. ભક્તો ત્યાં જઈ તેનું શ્રવણ કરતા અને બાબાને પૂછેલા પ્રશ્નના સરળ ઉત્તર અહીં મળી જતા હતા. હું પણ નિત્ય નાથભાગવત થોડું થોડું વાંચતો હતો. આજે મારું એ નિત્ય વાચન પૂરું થયું નહોતું કેમ કે મસીદમાં જતા અન્ય ભક્તો જોડે હું તે અધૂરું મૂકીને ગયો હતો. તેથી મેં શામાની બારીમાંથી એ ગ્રંથ હાથમાં લીધો અને ઉઘાડ્યો તો આજે અધૂરો મૂકેલો ભાગ જ નીકળ્યો. એ વખતે હું મનમાં સમજ્યો કે મારું અધૂરું રહેલું નિત્યનું વાચન પૂરું કરવા જ બાબાએ કૃપા કરી મને શામાને ઘેર મોકલ્યો લાગે છે અને જેવો હું એ ભાગ વાંચી રહ્યો તેવા જ શામા પૂજા કરીને બહાર આવ્યા. અમારા બે વચ્ચે નીચેનો વાર્તાલાપ થયો:

મેં કહ્યું,: ''બાબા પાસેથી સંદેશો લઈને આવ્યો છું. તમારા પાસેથી બાબાએ દક્ષિણાના પંદર રૂપિયા મંગાવ્યા છે અને તમારી જોડે નિરાંતે બેસી થોડી આનંદપ્રદ વાતચીત કરીને પછી તમારી સાથે મસીદમાં આવવા મને

બાબાએ આજ્ઞા કરી છે.'' શામા અચંબો પામીને બોલ્યા, ''મારી પાસે તો પાઈ પણ નથી. દક્ષિણાના બદલામાં તમે બાબાને મારા પંદર નમસ્કાર કહેજો.'' મેં કહ્યું, ''ભલે, તમારા નમસ્કાર સ્વીકારવાનું કહીશ. હવે આપણે કંઈક વાતચીત કરીએ. આપણાં પાપ નષ્ટ થાય એવી બાબાની લીલાની કોઈ કથા મને સંભળાવો.''

શામાએ કહ્યું, ''તો થોડી વાર અહીં બેસો. બાબાની લીલા તો અજબ છે. તમે તો બધું જાણો છો. હું તો ગામડિયો ગણાઉં. તમે સુધરેલા શહેરી છો. અહીં આવીને તમે પણ બાબાની કેટલીયે લીલા જોઈ છે. એ સર્વનું વર્ણન હું શી રીતે કરું ? ઠીક છે. કાથોચૂનો ચોપડીને આ પાન-બીડું બનાવો. ત્યાં હું અંદરથી કપડાં પહેરીને આવું છું. થોડી વારમાં બહાર આવી શામા મારી જોડે વાત કરવા બેઠા. તે બોલ્યા, ''આપણા પ્રભુબાબાની લીલા જ અગાધ છે. તેમની લીલાનો પાર નથી. તેમનું સત્ય-દર્શન કોણ કરી શકે તેમ છે ? પોતે આ લીલા કરે છે છતાં તેઓ તેની બહાર જ છે. અમને ગામડિયાને તેનું શું જ્ઞાન હોય ? બાબા પોતે જ કથા કેમ કહેતા નથી ? આપના જેવા વિદ્વાનને મારા જેવા મૂર્ખ પાસે શા વાસ્તે મોકલે છે ? તેમની રીત જ અગમ છે. હું તો એટલું જ કહી શકું, તેમની રીત માનુષિક નથી. હા, મને એક વાત યાદ આવે છે તે જ હું તમને કહું. મને પોતાને તેની ખબર છે. જેટલી ભક્તની વધુ ભક્તિ તથા વધુ ટેક હોય છે તેવું જ બાબા સામું ફળ દે છે. કોઈ કોઈ વાર બાબા ભક્તોની પ્રથમ આકરી કસોટી કરે છે અને પછી જ તેને ઉપદેશ કરે છે.''

મેં શામાનાં આ ઉપદેશવચન સાંભળ્યાં તેવો જ મારા મનમાં જાણે વીજળીનો આંચકો લાગ્યો હોય તેવું થયું. તરત જ ગુરુચરિત્રના વાચનની વાત મને યાદ આવી અને મારા ક્ષુબ્ધ ચિત્તને શાંતિ આપવા સારુ જ બાબાએ મને અત્યારે શામા પાસે મોકલ્યો છે એમ મને લાગ્યું. છતાં મારો એ મનોભાવ દબાવીને હું શામાની વાતો સાંભળવા લાગ્યો. ભક્તો પ્રત્યે બાબા કેવા દયાળુ તથા પ્રેમાળ છે એ વસ્તુ જ આ સર્વ વાતોમાં ભરી હતી. એ બધું સાંભળતાં મનમાં એક પ્રકારનો ભારે આનંદ થવા લાગ્યો. પછી શામા મને નીચેની કથા કહેવા લાગ્યા.

શ્રીમતી રાધાબાઈ દેશમુખ : રાધાબાઈ દેશમુખ નામે એક વૃદ્ધ બાઈ હતાં. ખાશાબા દેશમુખનાં તે માતા થાય. બાબાની કીર્તિ સાંભળી લોકો જોડે પોતે સંગમનેરથી શિરડી આવ્યાં. બાબાનાં દર્શન કરી તે ભારે સંતોષ પામ્યાં. તેમને બાબા પર ભારે પ્રેમભક્તિ થઈ અને બાબાને ગુરુ કરી તેમની પાસેથી ઉપદેશ લેવાનો તેમણે મનમાં દૃઢ સંકલ્પ કર્યો. તેમને બીજી કોઈ વાતની ખબર નહોતી. જ્યાં સુધી બાબા મને ગુરુ-ઉપદેશ ન આપે ત્યાં સુધી હું આમરણાંત ઉપવાસ કરીશ એમ તેમણે નક્કી કર્યું અને તે ઉતારા પર પડી રહ્યાં. ત્રણ દિવસ સુધી અન્નકણ લીધું નહિ. એ ડોશીની આ સ્થિતિ જોઈને મેં કહ્યું, ''દેવ, આપે આ શું કરવા માંડ્યું છે ? આપ આટલા બધા માણસોને અહીં ખેંચી લાવો છો! પેલી ડોશીને પણ આપ ઓળખો છો. તે બહુ દુરાગ્રહી છે અને આપના પર જ બધો ભાર નાંખીને બેઠી છે. તેને આપ ગુરુઉપદેશ ન આપો ત્યાં લગી આમરણાંત ઉપવાસ કરવાનો તે સંકલ્પ કરી બેઠી છે. આમાં જો કંઈ માઠું પરિણામ આવશે તો લોકો આપને દોષ દેશે. લોકો બોલશે કે બાબાએ તેને કંઈ ઉપદેશ દીધો નહિ અને પરિણામે ડોશી મૃત્યુ પામી. માટે આપ તેના પર દયા કરો. તેને કંઈક ગુરુ-ઉપદેશ આપો.'' ડોશીની આવી દૃઢતા જોઈ બાબાએ તેને બોલાવી. તેને નીચે મુજબ કહીને સમજાવી અને તેના મનનું વલણ બદલી દીધું :

''અરે મા, તું શા વાસ્તે નકામું કષ્ટ વહોરીને મૃત્યુને ભેટી રહી છે ? સાચે જ તું મારી મા છે, હું તો તારો બાળક છું. મારા પર દયા કર. મારી વાત સાંભળ. હું તને મારી પોતાની વાત કહું. તું એ વાત ધ્યાનથી સાંભળીશ તો તારું કલ્યાણ થશે. મારે ગુરુ હતા. એ ભારે દયાળુ સંત પુરુષ હતા. મેં તેમની દીર્ઘકાળ સેવા કરી. છતાં તેમણે મારા કાનમાં કોઈ મંત્ર ફૂંક્યો જ નહિ. તેમને છોડીને જવાની મને કદી ઇચ્છા જ થતી નહોતી. તેમની પાસે રહી સેવા કરી ગમે તે ભોગે તેમની પાસેથી ગુરુમંત્ર લેવાની મને તીવ્ર ઉત્કંઠા હતી. પણ એ તો પોતાની રીતે જ વર્તતા હતા. સૌપ્રથમ તો તેમણે મારું માથું મુંડાવી નાંખ્યું અને પછી મારી પાસે દક્ષિણાના બે પૈસા માગ્યા. મેં તે તરત જ લાવી આપ્યા. તું પૂછીશ કે મારા ગુરુ તો પૂર્ણ હતા તો તેમણે મારી પાસે પૈસા કેમ માગ્યા ? અને તે તો પછી તે કામના વિનાના હતા એમ કેમ કહેવાય ? તેનો હું તને ઉત્તર દઈશ. તેમને પૈસાના સિક્કાની કંઈ પડી નહોતી. એ સિક્કાનું તેમને શું કામ હતું ? તેમણે જે બે પૈસા

જોઈતા હતા તે તો હતા : ૧) દઢ શ્રદ્ધા અને ૨) ધીરજ. મેં તેમને આ બે પૈસા આપ્યા અને તે બહુ રાજી થયા.

''હું મારા ગુરુ પાસે બાર વર્ષ રહ્યો. તેમણે મને ઉછેરીને મોટો કર્યો. મને અન્નવસ્ત્રનો તોટો નહોતો. મારા ગુરુ પ્રેમપૂર્ણ હતા. પ્રેમનો અવતાર જ હતા. હું તેનું શું વર્ણન કરું ? મારા પર તેમનો અગાધ પ્રેમ હતો. તેમના જેવા ગુરુ મળવા દુર્લભ છે. ધ્યાનમાં મસ્ત બનેલા મારા ગુરુ સામે હું જોઈ રહેતો અને અમે બન્ને પરમાનંદ માણતા હતા. ભૂખ-તરસ ભૂલીને જ અહોનિશ હું તેમને નિરખ્યા કરતો. તેમના વિના મને ચેન પડતું નહિ. મારા ગુરુ વિના કશાનું હું ધ્યાન જ ધરતો નહિ. એ જ મારો એકલો આધાર હતા. તેમના પર મારું દિલ ચોંટી રહેતું. એ છે દક્ષિણાનો એક પૈસો. અને સબૂરી એ બીજો પૈસો છે. આમ ધીરજ ધરીને દીર્ઘકાળ સુધી રાહ જોતાં મેં મારા ગુરુની સેવા કરી છે. આ સબૂરી જ તમને સંસારસાગરને પેલે પાર લઈ જશે. મનુષ્યમાં આ સબૂરી જ માણસાઈ છે. એ જ બધાં પાપતાપ નિવારે છે. વિવિધ રીતે વિવિધ માર્ગે તે વિપદ્‌ને નિવારે છે અને સર્વ ભય દૂર કરે છે, જેથી છેલ્લે વિજય પ્રાપ્ત થાય છે. સબૂરી તો સદ્‌ગુરુની ખાણ છે તથા સદ્વિચારનું આશ્રયસ્થાન છે. નિષ્ઠા તથા સબૂરી એ બે તો હેતાળ જોડકી બહેનો છે.

''મારા ગુરુએ મારી પાસેથી અન્ય કોઈ આશા કદી રાખી નથી. તેમણે મારો અનાદર પણ કદી કર્યો નથી. પણ બધો જ સમય તેમણે મારું રક્ષણ કર્યું છે. હું તેમની જોડે રહેતો. કોઈ વાર તેમનાથી દૂર પણ જતો. છતાં કદી તેમનો પ્રેમ ઓછો થયેલો મને લાગ્યો નથી. જેમ કાચબી બચ્ચાંની પાસે હોય કે નદીના સામે કાંઠે દૂર હોય તોપણ માત્ર પ્રેમાળ નજર વડે જ બચ્ચાંનું પોષણ કરે છે, તેની માફક મારા ગુરુ સદા મારી રક્ષા કરતા હતા. અરે મા, મારા ગુરુએ મને કદી કોઈ મંત્ર દીધો નથી. તો હું તારા કાનમાં કયો મંત્ર ફૂંકું ? એટલું યાદ રાખજો કે ગુરુની તો કાચબી જેવી પ્રેમાળ દૃષ્ટિ જ સુખદાતા છે. કોઈ પાસેથી મંત્ર કે ઉપદેશ લેવાની મહેનત કરીશ મા. તારાં સર્વ કર્મ તથા ચિંતનનો વિષય મને એકલાને જ બનાવજે અને તું જરૂર પરમાર્થ પામીશ. મને સંપૂર્ણ હૃદયપૂર્વક નિરખજે. બદલામાં હું તને પણ નિરખીશ. આ મસીદમાં બેસીને હું જૂઠું બોલતો નથી.

સત્ય સિવાય હું કશું બીજું બોલતો નથી. ષટ્‌શાસ્ત્રમાં પારંગત થવાની અગર તો કોઈ સાધનાની આમાં બિલકુલ જરૂર નથી. તારા ગુરુમાં શ્રદ્ધાવિશ્વાસ રાખજે. ગુરુ જ કર્તા-હર્તા છે. એવું પૂર્ણપણે માનજે. જે માનવી પોતાના ગુરુની મહત્તા જાણે છે તથા તેમને જ હરિ-હર બ્રહ્માનો અવતાર માને છે તેમને ધન્ય છે અને તે જ સુખી થાય છે.''

આ ઉપદેશ સાંભળી ડોશીના મનનું સમાધાન થયું ને તેને ખાતરી થઈ. તેણે બાબાને નમસ્કાર કર્યા તથા ઉપવાસ છોડીને પારણાં કર્યાં.

આ કથાનું ધ્યાનથી શ્રવણ કરીને તથા તેનો અર્થ-હેતુ સમજીને હું આશ્ચર્યમુગ્ધ થયો. બાબાની આ અજબ લીલા સાંભળીને હું નખ-શીખ દ્રવીભૂત થયો ને આનંદમગ્ન બન્યો. ગદ્‌ગદ કંઠ બની આંખમાં હર્ષાશ્રુ આવ્યાં. એક શબ્દ પણ હું બોલી શક્યો નહિ. મારી આ સ્થિતિ જોતાં જ શામાએ પૂછ્યું: ''તમને થયું છે શું ? તમે મૂંગા કેમ થઈ ગયા ? બાબાની આવી અસંખ્ય લીલાનાં વર્ણન હું કેમ કરીને કરું ?''

સ્વસ્તિ શ્રી સંતસજ્જનપ્રેરિતે ભક્ત હેમાડપંતવિરચિતે
શ્રી સાઈસમર્થસચ્ચરિત્રે 'સાઠે ગુરુચરિત્ર – કથા' નામ
અઢારમો અધ્યાય સંપૂર્ણ ।
। શ્રી સદ્‌ગુરુસાઈનાથાર્પણમસ્તુ । શુભં ભવતુ ।

અધ્યાય ૧૯
હેમાડપંત - અનુગ્રહકથા

શ્રી ગણેશાય નમ: । શ્રી સરસ્વત્યૈ નમ: । શ્રી ગુરુભ્યો નમ: ।
શ્રી કુલદેવતાયૈ નમ: । શ્રી સીતારામચંદ્રાભ્યાં નમ: ।
શ્રી સદ્‌ગુરુસાઈનાથાય નમ: ।

શામા જોડે ગયા અધ્યાયમાં આપેલી વાતચીત ચાલતી હતી ત્યારે જ મસીદમાં ઘંટ-ઝાલર-મૃદંગ-શંખનાદના અવાજ થતા સાંભળ્યા. બપોરની આરતીની તૈયારી થઈ હતી. તેથી હું શામા જોડે દોડતો મસીદમાં ગયો. બાપુસાહેબ જોગે પૂજન શરૂ કરી દીધું હતું. સ્ત્રીવર્ગ ઉપર ઊભો હતો અને પુરુષો નીચે આંગણામાં ઊભા હતા. મૃદંગના તાલ પ્રમાણે સૌ એકીસાથે મોટેથી આરતી ગાતા હતા. શામા મને હાથ પકડીને ઉપર લઈ ગયા અને પોતે બાબાની પડખે બેઠા. હું બાબાની સામે બેઠો. અમને જોઈ શામા પાસેથી લાવેલી દક્ષિણા આપવા બાબાએ મને આજ્ઞા કરી. મેં કહ્યું કે ''શામાએ રૂપિયાને બદલે નમસ્કાર આપ્યા છે; અને શામા પોતે જ અહીં આવ્યા છે.'' બાબા બોલ્યા, ''ભલે, તમે બન્નેએ શી વાતચીત કરી હતી તે કહો. આ આરતી, ઘંટ તથા મૃદંગના અવાજ સામું ન જોતા.'' અમારી વચ્ચે થયેલી વાતચીત વર્ણવી બતાવવા હું ખૂબ ઈંતેજાર હતો. બાબા તે સાંભળવા આતુર હતા. તેથી તકીઓ છોડી મારા તરફ નમીને બાબા સાંભળવા લાગ્યા. મેં કહ્યું, ''ત્યાં થયેલી બધી વાતો બહુ મજાની હતી. તેમાં પણ પેલી ડોશીની વાત તો ભારે આશ્ચર્યજનક હતી. એ સાંભળીને મને થયું કે આપની લીલા જ અકળ છે. એ વાતના બહાને આપે મારા પર આશીર્વાદ વરસાવ્યા છે.'' ત્યારે બાબા બોલ્યા, ''એ વાત આશ્ચર્યજનક છે. પણ તેમાં તમને આશીર્વાદ જેવું શું લાગ્યું ? તમારી પાસેથી બધું વિગતવાર મારે સાંભળવું છે, માટે મને બધી વિગતવાર વાત કહો.'' એથી શામા પાસેથી મેં હમણાં જ જે વાત સાંભળી હતી તે વિસ્તારથી કહી સંભળાવી તથા એ વાતથી મારા મન પર જ દઢ અસર થઈ હતી તે પણ વર્ણવી બતાવી. એ સાંભળીને બાબા બહુ રાજી થયા અને મને

પૂછ્યું, ''તમને એ વાત અદ્‌ભુત લાગી ? તેનો સાર તમે શું લીધો ?'' મેં ઉત્તર દીધો: ''બાબા, એથી મારા મનની ચંચલતા દૂર થઈ. સાચી શાન્તિ ને સુખ સાથે મને સત્યમાર્ગનું દર્શન થયું છે.''

બાબા બોલ્યા, ''મારી માર્ગદર્શનની પદ્ધતિ સાવ અનોખી જ છે. આ એક જ વાત બરાબર સ્મરણમાં રાખવી. તે બહુ ઉપયોગી થશે. આત્મદર્શન સારુ ધ્યાન કરવું જરૂરી છે. નિરંતર તેનો અધ્યાસ થાય તો વૃત્તિઓ શાંત બની જાય છે. મનમાં કશી કામના રાખ્યા વિના સર્વ પ્રાણીમાં વસેલા પ્રભુનું ધ્યાન ધરવું. જ્યારે મન એકાગ્ર થશે ત્યારે તમારું ધ્યેય સિદ્ધ થશે. મારું નિરાકાર સ્વરૂપ સચ્ચિદાનંદ જ્ઞાનના અવતારસમું છે. તેનું સદા ધ્યાન ધરવું. પણ જો તે તમારાથી ન બને તો તમે મને અહીં નિત્ય જુઓ છો તે મારા સ્વરૂપનું ધ્યાન ધરવું. જેમ જેમ ધ્યાન કરતા જશો તેમ તમારી વૃત્તિઓ કેન્દ્રિત થશે અને ધ્યાતા, ધ્યાન અને ધ્યેય વચ્ચેનો ભેદ નાશ પામશે તથા ધ્યાન ધરનાર જ સચ્ચિદાનંદરૂપ બની બ્રહ્મમાં લીન થશે. કાચબી, નદીના એક તીરે હોય છે અને બચ્ચાં સામે તીરે હોય છે. કાચબી તો બચ્ચાંને પોષણ આપે છે. આ બચ્ચાં પોતાની માતાનું ધ્યાન ધર્યા સિવાય બીજું કશું જ કરતાં નથી. પણ એ કાચબીની દષ્ટિ જ અમીવર્ષા સમી છે અને તે જ બચ્ચાંનો આધાર તથા સુખનું મૂળ બને છે. ગુરુશિષ્યનો સંબંધ આ પ્રકારનો જ છે.''

બાબા આ છેવટનાં વચનો કહી રહ્યા ત્યારે આરતીનો ઘંટાનાદ બંધ થયો અને સર્વ એકઅવાજે બોલી ઊઠ્યા,: ''શ્રી સચ્ચિદાનંદ સદ્‌ગુરુ શ્રી સાઈ મહારાજકી જય.'' વહાલા વાંચકો ! કલ્પના કરજો કે આપણે સૌ પણ એ વેળા મસીદમાં આ ભકતસમૂહમાં જ ઊભા છીએ. હવે આપણે પણ આ જયજયકારમાં જોડાયા છીએ.

આરતી પૂરી થયા પછી પ્રસાદ વહેંચાયો. નિત્ય પેઠે બાપુસાહેબ જોગ આગળ આવ્યા અને પ્રણામ કરી મૂઠી ભરીને સાકર બાબાના હાથમાં મૂકી. બાબાએ એ બધી સાકર મારા હાથમાં ઠાલવી દીધી અને મને કહ્યું: ''જો ભાઈ, તું આ વાત હૃદયમાં બરોબર સંઘરીને યાદ રાખીશ તો તારી સ્થિતિ આ સાકરની જેવી મધુર થશે. તારી સર્વ કામના પૂર્ણ થશે અને તું સુખી થઈશ.''

પ્રણામ કરીને મેં બાબાને વિનંતી કરી: ''પ્રભુ, મારા પર સદા આવી જ કૃપા રાખજો. સદા આશીર્વાદ આપી મારી નિત્ય રક્ષા કરજો.'' બાબાએ કહ્યું: ''આ કથા પુન: સાંભળજે. તેના પર વિચાર કરજે. તેમાં રહેલો ભાવ એકત્ર કરજે. તો તને સદા ઈશ્વરનું સ્મરણ રહેશે અને જો તું તેનું ધ્યાન ધરી શકીશ, તો નિ:શંક તને ઈશ્વરદર્શન થશે.''

વહાલા વાંચકો ! એ વેળા મને જેવો સાકરનો પ્રસાદ મળ્યો તેવો જ આ કથાનો અમૃતરૂપી મધુર પ્રસાદ આપણે સૌને મળજો. ચાલો, આપણે આ અમૃત ધરાઈ ધરાઈને પીએ. તેનું ધ્યાન ધરીએ તથા બાબાની કૃપાથી તે પચાવીને આપણે પુષ્ટ બની સુખી થઈએ. એ સમયે બાબાએ એ અમૂલ્ય બોધવચનો કહેલાં તે સાંભળો.

આપણા જીવન અંગે બાબાનો બોધ : નીચે આપેલાં બાબાનાં બોધવચનો સામાન્ય છતાં ભારે કિંમતી છે. જો તે યાદ રાખી જીવનમાં ઉતારીને તે પ્રમાણે વર્તીશું તો તે ભારે કલ્યાણપ્રદ બનશે.

''કંઈ સગપણ કે એવા સંબધ વિના કોઈ કોઈને ત્યાં જતું નથી. જ્યારે કોઈ માનવી કે પ્રાણી તમારી પાસે આવે ત્યારે તેને કદી હડે હડે કરશો નહિ કે કાઢી મૂકશો નહિ. પણ તેનું સન્માન કરી તેનું યોગ્ય સ્વાગત કરજો. જો તમે તરસ્યાને પાણી, ભૂખ્યાને અન્ન, નાગા-ઉઘાડાને વસ્ત્ર અને અજાણ્યા-થાકેલાને સૂવા-બેસવા ઓટલો આપશો તો જરૂર તમારા પર શ્રીહરિની કૃપા ઉતરશે. તમારી પાસે આવીને કોઈ પૈસા માગે અને તમારી તે આપવાની ઇચ્છા ન હોય તો તેને આપશો નહિ, પણ તેની સામે કૂતરાની જેમ ભસશો નહિ. ભલે કોઈ તમારી વિરુદ્ધ સેંકડો વાતો ને નિંદા કરે પણ તમે તેને બિલકુલ કડવો ઉત્તર દેશો જ નહિ. સદા સહનશીલ રહેશો તો અવશ્ય સુખી થશો. ભલે સમગ્ર જગત તમને ઊંધુંચત્તું થઈ જતું લાગે તોપણ તમે તમારું સ્થાન છોડશો મા. તમારા સ્થાન ઉપર રહીને આ સર્વ નાટકના રંગ જોજો. મારા તથા તમારા વચ્ચે જે ભેદની દીવાલ છે તે તોડી નાખજો. જેથી આપણા મિલનનો માર્ગ ખુલ્લો થશે. હું-તું જેવી ભેદબુદ્ધિ જ ગુરુથી શિષ્યને દૂર રાખનારી વાડ છે. જો એ વાડનો નાશ નહિ કરો તો બન્નેનું એકત્વ સંભવિત નથી. 'અલ્લાહ માલિક'

અર્થાત્ ઈશ્વર જ માલિક છે. અન્ય કોઈ આપણું રક્ષક નથી. પ્રભુની કાર્યપદ્ધતિ અસાધારણ અમૂલ્ય-અગમ્ય છે. તેની જ ઇચ્છા મુજબ બધું બને છે. તે જ આપણા માર્ગદર્શક છે. તે જ આપણી અંતરની સર્વ કામના પૂરી કરે છે. પૂર્વના ઋણાનુબંધને લીધે જ આપણે અહીં આવ્યા છીએ. માટે દરેક પર આપણે પ્રેમ રાખવો તથા સેવા કરીને સુખી થવું. આવું સર્વોત્તમ ધ્યેય સાધનાર જ સુખી થાય છે અને અમર બને છે. અન્ય સર્વ તો માત્ર ખાલી શ્વાસોશ્વાસ લેનાર પ્રાણીઓ જ છે. શ્વાસ ચાલે છે ત્યાં સુધી તેઓ જીવે છે.''

સદ્વિચાર સફળ કરવાનું પ્રોત્સાહન : શ્રીસાઈબાબા સદ્વિચારને કેમ પ્રોત્સાહન દેતા હતા તેની નોંધ પણ જોઈએ. પ્રેમ-ભક્તિથી તમો બાબાનું શરણ પકડશો તો તમને બાબા અનેક બાબતોમાં કેવી કેવી સહાય કરે છે તે જોજો. કોઈ સંતે ખરું કહ્યું છે કે પ્રાત:કાળમાં ઊંઘમાંથી ઊઠ્યા પછી તમને સૌ પહેલો કોઈ સદ્વિચાર આવે અને આખો દહાડો તમે તેનું મનન કરો તો તમારું બુદ્ધિબળ બમણું બનશે અને ચિત્તની પરમ શાન્તિ મળશે. એક વાર મને આ પ્રયોગ કરવાની ઇચ્છા થઈ. એ વખત બુધવારે રાત્રે પથારીમાં સૂતાં જ મેં વિચાર કર્યો: ''આવતી કાલે ગુરુવાર છે.શુભ દિન અને શુભ સ્થાન શિરડી છે. માટે આવતી કાલનો આખો દહાડો રામનામનો જપ કરી દિવસ આનંદમાં ગાળું.'' આવો વિચાર કરી હું ઊંઘી ગયો. બીજે દહાડે ગુરુવારે હું સવારમાં ઊઠ્યો ત્યારે સ્વાભાવિક જ મારા હોઠે રામનામ આવીને બેઠું અને હું બહુ રાજી થયો. પ્રાત:કર્મ પતાવી હું પુષ્પાદિ લઈ બાબાનાં દર્શને ગયો. દીક્ષિતના વાડામાંથી નીકળી જેવો હું બુટીના વાડા પાસે પહોંચ્યો, તેવું જ મસીદમાં બાબા પાસે ગવાતું શ્રી ઔરંગાબાદકરનું ભજન મારે કાને પડ્યું. એ ભજન હતું એકનાથનું : ''ગુરુકૃપાંજન પાયો મેને ભાઈ...'' જેમાં એકનાથે ગાયું છે કે ગુરુકૃપારૂપી અંજન મને મળ્યું, જેનાથી મારી દષ્ટિ ઊઘડી ગઈ અને મને અંતરબાહ્ય, જાગ્રતમાં, ઊંઘમાં, સ્વપ્નમાં સર્વ સ્થળે રામનાં દર્શન થયાં. ભજન તો ઘણાં છે પણ બાબાના ભકત ગાયક ઔરંગાબાદકરે આ ખાસ ભજન જ શા વાસ્તે પસંદ કર્યું ? શું આજે દિનભર સતત રામનામ રટવાના મારા સંકલ્પને પોષવા સારુ જ ગોઠવેલો શ્રી સદ્ગુરુ સાઈબાબાનો આ એક અજબ નુસખો નહોતો ?

ભક્તોની કામના પૂરવામાં, વિપદમાત્રમાંથી બચાવી ભક્તની રક્ષા કરવામાં રામનામના જપની મહાશક્તિ પર સર્વ સંતોએ એકમત બની ખૂબ ભાર મૂક્યો છે.

નિંદાનો તિરસ્કાર : બોધ દેવા માટે બાબાને કોઈ ચોક્કસ સ્થળ અગર સમયની કશી જરૂર નથી. ગમે તે પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં બાબા છૂટથી બોધ દેતા હતા. એક વખત એક ભક્તે બીજા ભક્તની પીઠ પાછળ નિંદા કરી અને તેના ગુણ સામે ન જોતાં તેનો દોષ જ બતાવીને વ્યંગમાં નિંદા કરવા માંડી. એથી શ્રોતાઓ પણ કંટાળી ગયા. સામાન્ય રીતે વગર કારણે બીજાની નિંદા કરવાનો સ્વભાવ ઘણાનો હોય છે. જેથી અંતે એકબીજાનાં મનદુ:ખ થાય છે. પણ સંતો આ નિંદાને બીજી જ દષ્ટિથી જુએ છે. સંતો કહે છે કે મેલ ધોવાની બે રીત છે. માટી, સાબુ, પાણીથી મેલ ધોવાય છે. એ એક રીત છે. પણ નિંદકોની મેલ ધોવાની રીત ન્યારી જ છે. તે લોકો બીજાનો મેલ પોતાની જીભ વડે ધુએ છે. માટે નિંદકનો તો આપણે આભાર માનવો જોઈએ. આવા નિંદકને સુધારવાની શ્રી સાઈબાબાની રીત પણ ન્યારી જ હતી. પોતે સર્વજ્ઞ હતા. તેથી નિંદકના બોલ પોતે જાણી જતા હતા. આજે બાબા લેંડી પર ગયા ત્યારે વાડની પાસે એક ભૂંડ વિષ્ઠા ખાતું જોયું. તેને બતાવીને નિંદક ભક્તને કહ્યું: ''કેવા આનંદથી પેલું વિષ્ઠા ખાઈ રહ્યું છે. તારું વર્તન પણ તેના જેવું જ છે. તારા ભાઈની નિંદા તું પેટ ભરીને કરજે. પૂર્વે કરેલાં ઘણાં પુણ્યકર્મ પછી તને આ મનુષ્ય-દેહ મળ્યો છે. જો તું આવું જ વર્તન રાખીશ તો તને શિરડી શું સહાય કરી શકે તેમ છે ?'' એ સાંભળી પેલો નિંદક શરમાઈને ચાલ્યો ગયો.

આમ જરૂર હોય ત્યારે બાબા ઉપદેશ દેતા હતા. એ સર્વ યાદ રાખી જો આપણે જીવનમાં ઊતારીએ તો આત્મદર્શન કંઈ બહુ દૂર નથી. એવું કહેવાય છે કે ''જો હરિ મારો જ હશે તો મારા ખાટલામાં બેઠાં જ મને ખવડાવશે.'' અન્નવસ્ત્રની બાબતમાં એક કહેવત સત્ય હશે. પણ જો કોઈ તેમાં શ્રદ્ધા રાખી છાનોમાનો બેસી રહે અને કશો આધ્યાત્મિક પ્રયત્ન જ ન કરે તો તે અંતે પાયમાલ થાય છે. આત્મદર્શન સારુ તો દરેક જણે બને તેટલા પ્રયત્ન કરી છૂટવા જોઈએ. જેમ વધુ પ્રયત્ન, તેમ વધુ શ્રેય થાય છે.

બાબા કહેતા હતા કે ''હું સર્વવ્યાપક છું. સ્વર્ગ, પૃથ્વી, ભૂમિ, હવા બધે સ્થળે હું હાજર છું. હું પરિમિત નથી.' બાબા માત્ર સાડા ત્રણ હાથના જ હતા એ ભ્રમ દૂર કરવા માટે જ બાબા આ વચનો કહેતા હતા. જે ભક્તો સર્વસ્વ સમર્પણ સાથે અહર્નિશ બાબાનું ધ્યાન ધરતા હતા, તેઓ જેવું સાકર તથા સ્વાદ, સમુદ્ર તથા મોજાં, આંખ તથા પ્રકાશ વચ્ચે એકત્વ છે તેવું અનુભવતા હતા. જન્મમરણના બંધનમાંથી છૂટવા ઇચ્છનારે શાંત ચિત્તથી પવિત્ર જીવન જીવવું જોઈએ. બીજાની લાગણી દુભાય એવું કશું જ ન બોલવું જોઈએ. સારાં કર્મ કરી પોતાનો ધર્મ બજાવવો તથા સર્વ ભાવે બાબાનું શરણ પકડવું અને કોઈ વાતથી ડરવું નહિ. જેને બાબા પર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે તથા જે બાબાની લીલાનું શ્રવણ તથા ગાન કરે છે અને બીજું કંઈ ચિંતન કરતા નથી, તેને અવશ્ય આત્મદર્શન થાય છે. બાબા નામ ભજવા તથા તેનું શરણ પકડવા ઘણા ભક્તોને કહેતા હતા. જે લોકો 'હું કોણ છું' તે જાણવા ઇચ્છતા હતા, તેમને પણ બાબા આ શ્રવણમનનનો બોધ દેતા હતા. બાબા કોઈને પ્રભુનામનું સ્મરણ કરવાનું કહેતા, તો કોઈને પોતાની લીલા શ્રવણ કરવાનો બોધ દેતા હતા, કોઈને પાદપૂજનનો ઉપદેશ દેતા હતા, તો કોઈને અધ્યાત્મરામાયણ અગર જ્ઞાનેશ્વરી જેવા ગ્રંથનું વાંચન તથા અધ્યયનનો બોધ કરતા હતા. કેટલાકને પોતાના ચરણ પાસે બેસાડતા તો કેટલાકને ખંડોબાના મંદિરે મોકલતા હતા. કેટલાકને વિષ્ણુસહસ્રનામજપની આજ્ઞા કરતા હતા તો કેટલાકને છાંદોગ્ય ઉપનિષદ અગર ગીતાનું અધ્યયન કરવાનું કહેતા હતા. એમના બોધને કોઈ મર્યાદા કે નિયંત્રણ નહોતું. કેટલાકને પોતે જાગ્રતમાં જાતે બોધ કરતા હતા તો બીજાને સ્વપ્નદર્શનમાં ઉપદેશ દેતા હતા અને જોરથી તેની છાતી ભીંસી નાંખે. પેલાએ કદી દારૂને અડકવાની બાધા લીધી ત્યારે જ પોતે છાતી પરથી હેઠા ઉતર્યા હતા. હઠપ્રયોગના પ્રયોગ કરનારા કેટલાક ભક્તોને એવા હઠપ્રયોગના પ્રયોગ નહિ સાધવા તથા સબૂરી પકડી શાન્તિ રાખવા પોતે સલાહ દેતા હતા. આમ બાબાના બોધની આવી બધી પદ્ધતિનું વર્ણન કરવું સંભવિત નથી. વ્યાવહારિક બાબતોમાં પણ પોતાના જ દ્રષ્ટાંત વડે બાબા માર્ગદર્શન કરતા હતા, જેનું દષ્ટાંત નીચે આપ્યું છે :

મહેનતનો બદલો : એક દહાડે બાબા રાધાકૃષ્ણમાઈના ઘર પાસે

આવ્યા અને કોઈને કહ્યું, ''નિસરણી લાવ.'' એક જણ નિસરણી લઈ આવ્યો અને બાબાએ બતાવી તે વામન ગોંડકરના ઘરની દીવાલે તે મૂકી. બાબા નિસરણી પર ચડી તેના છાપરા પર જઈને ઊભા થઈ ત્યાંથી રાધાકૃષ્ણમાઈનું છાપરું વટાવી બીજે ખૂણેથી નીચે ઉતર્યા. આમાં બાબાનો હેતુ શું હશે તેની કોઈને ખબર પડી નહિ. તે દહાડે રાધાકૃષ્ણમાઈને તાવ ચડ્યો હતો. કદાચ તેમનો તાવ દૂર કરવા પણ તે આમ ગયા હોય ! પણ સીડીથી નીચે ઊતરીને બાબાએ નિસરણી લઈ આવનાર પેલા માણસના હાથમાં બે રૂપિયા મૂક્યા. ત્યારે કોઈએ ડહાપણ બતાવતાં બાબાને પૂછ્યું, ''બાબા, આટલા બધા પૈસા તેને કેમ આપ્યા ?'' બાબાએ ઉત્તર દીધો, ''કોઈની પાસેથી કદી મફત કામ લેવું નહિ. કામ કરનારને ઉદારતાથી સત્વર બદલો આપવો.''

બાબાએ બતાવેલા આ સિદ્ધાન્તનો અમલ થયો હોય અર્થાત્ મહેનતનો બદલો ત્વરિત ઉદારતાથી અપાતો હોય તો આજે પડતી હડતાળો કે એવી કોઈ કડવાશને અવકાશ જ રહે નહિ અને મજૂરો વધુ સારું કામ આપે. મજૂરો અને માલિકો બન્નેને લાભ થાય તથા મજૂરી અને મૂડી એ બે વચ્ચેના દ્વેષનો પણ નાશ થાય.

સ્વસ્તિ શ્રી સંતસજ્જનપ્રેરિતે ભક્ત હેમાડપંતવિરચિતે
શ્રી સાઈસમર્થસચ્ચરિત્રે 'હેમાડપંત-અનુગ્રહકથા' નામ
ઓગણીસમો અધ્યાય સંપૂર્ણ ।
। શ્રી સદ્ગુરુસાઈનાથાર્પણમસ્તુ । શુભં ભવતુ ।

અધ્યાય ૨૦
ઈશાવાસ્ય-ભાવાર્થ-બોધ

શ્રી ગણેશાય નમ: । શ્રી સરસ્વત્યૈ નમ: । શ્રી ગુરુભ્યો નમ: ।
શ્રી કુલદેવતાયૈ નમ: । શ્રી સીતારામચંદ્રાભ્યાં નમ: ।
શ્રી સદ્‌ગુરુસાઈનાથાય નમ: ।

આ અધ્યાયમાં દાસગણુની ઉપનિષદ્‌ની ગૂંચનો ઉકેલ કાકા દીક્ષિતની એક ઘાટણ છોકરીએ કેમ કર્યો હતો તેનું વર્ણન આપું છું.

ઉપોદ્‌ઘાત : શ્રી સાઈ મૂળ તો નિરાકાર છે. ભકતોને ખાતર જ તેમણે આકાર (દેહ) ધારણ કર્યો છે. માયારૂપી નદીની સહાય લઈ તેમણે આ વિશ્વના નાટકમાં નટનો વેષ ભજવ્યો છે. ચાલો, આપણે શ્રી સાઈનું સ્મરણ કરી તેમનું ધ્યાન ધરીએ અને શિરડી જઈ બપોરની આરતી પછીનો કાર્યક્રમ ધ્યાનથી જોઈએ. આરતી પૂરી થયા બાદ શ્રી સાઈ મસીદના ઓટલાની કોર પર ઊભા રહેતા. પ્રેમાળ દયાભરી દષ્ટિ સર્વ પર નાંખીને ભકતોને ઉદી વહેંચી દેતા હતા. ભકતો ઉત્સાહ સાથે ઊભા રહી બાબાનાં ચરણ પકડી લેતા અને બાબા પર સ્થિર દષ્ટિ કરી ઉદી-વર્ષાનો આનંદ માણતા હતા. બાબા મુઠીઓ ભરીને ભકતોના હાથમાં ઉદી આપતા તેમજ આંગળાંથી તેમના કપાળમાં ઉદીનાં ચાંદલા કરતા હતા. ભકતો પર હૃદયમાં અનહદ પ્રેમ હતો. પોતે પૃથક્ પૃથક્ ભકતોને કહેતા: ''અરે ભાઉ, તું જમવા જા. તું અન્ના, તારે ઘેર જા. તું બાપુ, હવે ભોજન કરી લે.'' આમ પોતે દરેક ભકતને બોલાવી તેમને ઘેર મોકલતા. આજ પણ તમે કલ્પના દોડાવી શકો તો એ જ દશ્ય તમારી નજરે પડશે. તમારી આંખ સામે જ એ સર્વ આવશે અને તમને આનંદ થશે. હવે ચાલો આપણે શ્રી સાઈને આપણી માનસિક દષ્ટિ સામે રાખી તેમનું નખશીખ ધ્યાન ધરીએ અને માનપ્રેમનમ્રતાપૂર્વક તેમને સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરી આ અધ્યાયની કથા કહીએ:

ઈશ ઉપનિષદ : ઈશ ઉપનિષદ પર દાસગણુએ મરાઠીમાં ટીકા લખવા માંડી. આ કથા કહેતાં પહેલાં એ ઉપનિષદ્‌નો ટૂંકસાર આપણે પ્રથમ જોઈએ. વૈદિક સંહિતાના મંત્રો જ તેમાં ભર્યા છે. તેથી તેને 'મંત્રોપનિષદ' પણ કહે છે. યજુર્વેદના વાજસનેયી સંહિતાનો છેલ્લો ચાલીસમો અધ્યાય જ આ ઉપનિષદ છે. તેથી તેને વાજસનેયી સંહિતોપનિષદ પણ કહે છે. બ્રાહ્મણ તથા આરણ્યક ગ્રંથો એ મંત્ર તથા ક્રિયાકાંડના ગ્રંથો છે જ્યારે ઈશોપનિષદ વેદની સંહિતાથી જ ભરેલું હોવાથી તે અન્ય ઉપનિષદો કરતાં ઉત્તમ ગણાય છે. એટલું જ નહિ પણ આ ઉપનિષદ્‌માં જે ટૂંકાં સત્યસૂત્રો આપ્યાં છે એ દરેક સૂત્રની ટીકારૂપે જ અન્ય ઉપનિષદો છે એવું કહેવાય છે. દા.ત., પંડિત સાતવલેકર સૌથી મોટા બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્‌ને ઈશોપનિષદની ચાલુ ટીકારૂપ જ ગણે છે.

પ્રો. ર. દ. રાનડે કહે છે : ''ઈશોપનિષદ તદ્દન નાનું ઉપનિષદ છે છતાં તેનાં ઘણાં સૂત્રો અસામાન્ય વેધક દષ્ટિવાળાં છે. લોભલાલચ-દુ:ખની વચ્ચે પણ નિશ્ચયબળથી રહેતા આદર્શ ઋષિનું વર્ણન, આત્માનું ગૂઢ વર્ણન, કર્મયોગ-સિદ્ધાન્તનું દર્શન તથા જ્ઞાન-કર્મનો મેળ એ સર્વ ગહન વિષયો આ નાના ગ્રંથમાં માત્ર અઢાર જ શ્લોકોમાં સમાવી દીધા છે. ઉપનિષદ મુજબ જ્ઞાન તથા કર્મ બન્ને જરૂરનાં છે અને એ બે વચ્ચેનો બુદ્ધિજન્ય મેળ આ ઉપનિષદ્‌ના મૂળમાં રહેલા કિંમતી ભાવમાં દર્શાવેલ છે. 'ઉપનિષદ્‌ની ભાષા જ ગૂઢ, માનસિક, નૈતિક તત્ત્વોના સંમિશ્રણ જેવી છે.'

ઉપર આપેલ આ ઉપનિષદ્‌ની મહત્તાના ટૂંકા વર્ણન પરથી આ ઉપનિષદનું ભાષાન્તર મરાઠીમાં કરવું તથા તેના સાચા અર્થ સમજાવવા એ કામ કેટલું મુશ્કેલ છે તેનો ખ્યાલ વાંચકને આવી શકશે. તેના શ્લોકેશ્લોકનું ભાષાન્તર દાસગણુએ મરાઠીમાં કર્યું. છતાં પોતે ઉપનિષદનું સાર-તત્ત્વ ગ્રહણ કરી શકતા નહોતા. જેથી સંતોષ થતો નહોતો. પોતાને ઊઠેલી શંકાઓની ચર્ચા તેમણે ઘણા વિદ્વાનો સાથે વિસ્તારથી કરી જોઈ, તેમની સલાહસૂચના પણ લીધી. છતાં તેમની શંકાનું સમાધાન કોઈ કરી શક્યા નહિ. તેમજ કોઈની પાસેથી

સંતોષકારક ખુલાસો પણ મળ્યો નહિ. તેથી દાસગણુ આ વિષયમાં મૂંઝાયા.

ખુલાસો કરવા સમર્થ સદ્‌ગુરુ : આપણે જોયું છે કે ઉપનિષદ વેદનો તત્ત્વત: સાર છે. આત્મદર્શનનું એ વિજ્ઞાન છે. જીવનમરણનાં બંધન કાપવાનું તે સાધન છે, જેથી મુક્તિ સહજ બને છે. તેથી તેમને લાગ્યું કે જેમણે જાતે આત્મદર્શન કર્યું હોય એ જ પુરુષ ઉપનિષદનો સાચો અર્થ સમજાવી શકે. દાસગણુને કોઈ સંતોષ ન આપી શક્યું ત્યારે આ વિષયમાં શ્રી સાઈબાબાની સલાહ લેવા તેમણે નક્કી કર્યું. શિરડી આવી બાબાનાં દર્શન કરી સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા અને ઈશોપનિષદની શંકાઓ જણાવી તેના સાચા અર્થ સમજાવવા તેમણે બાબાને વિનંતી કરી. શ્રી બાબાએ તેમને આશીર્વાદ આપ્યા અને કહ્યું: ''તારે ચિંતા કરવાની કંઈ જરૂર નથી. આ બાબત કંઈ બહુ અઘરી નથી. તું ઘેર જઈશ ત્યારે વિલેપાર્લામાં કાકા દીક્ષિતને ત્યાં જ, તેની ઘાટણ છોકરી તારી આ શંકાનું સમાધાન કરશે.'' એ વેળા ત્યાં બેઠેલા લોકોને તો એમ જ લાગ્યું કે બાબા તો આ મજાક-ટોળ કરતા લાગે છે. કેમ કે એક અભણ અજ્ઞાન ઘાટણ છોકરી આ પ્રકારની શંકાનું સમાધાન ક્યાંથી કરી શકશે ? પણ દાસગણુને તો બાબામાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી. તેથી તેને તો પૂરી ખાતરી હતી કે બાબાના બોલ સાચા જ પડવાના છે, બાબાનાં વચન બ્રહ્માના લેખ જેવાં છે.

કાકાની ઘાટણ છોકરી : દાસગણુ શ્રી બાબામાં શ્રદ્ધા રાખીને શિરડીથી નીકળી વિલેપાર્લે આવી કાકા દીક્ષિતના ઘેર ઉતર્યા. બીજે દહાડે સવારે તે હજુ પથારીમાં જ હતા (કોઈ કહે છે પૂજા કરતા હતા) ત્યાં જ કાકાની ઘાટણ છોકરીને સ્પષ્ટ મીઠા રાગમાં એક સુંદર ગીત ગાતી સાંભળી. એ ગીત નારંગી રંગની સાડી વિષેનું હતું. તેમાં સાડી કેવી સુંદર હતી, તેનું ભરત કેવું મજેનું હતું, તેનાં કોરપાલવ કેવાં રૂપાળાં હતાં, ઇ. વર્ણન આવતું હતું. દાસગણુને આ ગીત બહુ ગમી ગયું. પોતે બહાર આવીને જોયું તો કાકાસાહેબના ઘાટી નીમ્યાની બહેન, એ નાની ગરીબ ઘાટણ છોકરી જ એ ગીત ઠામવાસણ માંજતાં માંજતાં ગાતી હતી. તેણે દેહ પર એક ફાટેલી સાડીનો લીરો પહેર્યો હતો. તેની આવી ગરીબ

સ્થિતિ છતાં આવો આનંદી સ્વભાવ જોઈને દાસગણુને તેના પર દયા આવી. બીજે દહાડે જ્યારે રાવબહાદુર એમ.વી પ્રધાને તેમને એક ધોતી-જોટો ભેટ આપવા માંડ્યો ત્યારે તેમણે પેલી ગરીબ છોકરી સારુ એક સાડી લાવી દેવા શ્રી પ્રધાનને વિનંતી કરી. રાવબહાદુર એક સરસ ચુંદડી લઈ આવ્યા અને એ છોકરીને આપી. જેવો ભૂખ્યા માણસને સુભાગ્યે મીઠાઈનો થાળ મળે અને રાજી થાય તેવી જ આ છોકરી રાજી થઈ. બીજે દહાડે આ નવી સાડી પહેરી રાજી થતી આનંદમાં તે નાચવા લાગી તથા બીજી છોકરીઓ જોડે ફેરફુદડી રમવા લાગી અને રમતમાં એ સૌને જીતી ગઈ. પણ વળતે દિવસે આ નવી સાડી ઘેર પેટીમાં મૂકી દીધી અને પેલો જૂનો ફાટેલો સાડીનો લીરો પહેરીને તે આવી. છતાં તે નવી સાડી પહેરીને આવેલી ત્યારે તે જેટલા આનંદમાં હતી તેટલો જ આનંદ બીજે દિવસે પણ તેના દિલમાં હતો. આ જોઈ દાસગણુને દયાને બદલે અચંબો થયો. પોતે પ્રથમ માન્યું હતું કે છોકરીને ગરીબાઈને લીધે આવું ફાટેલું ચીંથરું પહેરવું પડે છે. પણ હવે તો તેને નવી સાડી મળી છે તે પેટીમાં રાખી મૂકીને પેલું જૂનું ચીંથરું જ પહેર્યું છે. તે છતાં દિલમાં તલભાર શોક કે નિરાશ થયા વગર કાલના જેવી જ તે આનંદથી નાચે-કૂદે છે. એ પરથી દાસગણુ સમજી શકયા કે આપણા સુખદુ:ખના ભાવનો આધાર આપણા મનના વલણ પર છે. આ બનાવ પર ઊંડું ચિંતન કરતાં તેમણે જોયું કે ઈશ્વરે આપણને કંઈ આપ્યું છે તે આનંદથી ભોગવી છૂટવું. આપણી આગળપાછળ સર્વત્ર બધી વસ્તુ ઈશ્વરે જ સર્જી મૂકી છે અને આપણને જે કંઈ આપ્યું છે તે સર્વ આપણા શ્રેય સારુ જ છે એવો દૃઢ વિશ્વાસ રાખવો. આ દૃષ્ટાંતમાં જ પેલી ગરીબ છોકરીની નિર્ધન સ્થિતિ, તેણે પહેરેલો પેલો ફાટેલી સાડીનો જૂનો લીરો, નવી સાડી તેમજ દાતા, પાત્ર તથા દાન એ સર્વ ઈશ્વરનું જ સર્જિત છે અને બધામાં ઈશ્વર જ વ્યાપક છે. આમ ઈશોપનિષદ્‌માં આવા સંતોષનો જ પાઠ આપેલો છે કે, જે કંઈ બને છે તે પ્રભુના હુકમથી જ થાય છે અને અંતે આપણું કલ્યાણ જ હોય છે. માટે પ્રાપ્ત સ્થિતિથી આપણે સંતોષ માનવો જોઈએ. આ પાઠનું આવું વ્યવહારું દૃષ્ટાંત દાસગણુને બાબાએ આમ સ્પષ્ટ બતાવ્યું હતું.

બોધની અજબ પદ્ધતિ : બોધ દેવાની બાબાની કેવી અજબ પદ્ધતિ હતી તે ઉપરના દૃષ્ટાંતથી વાંચકો જોઈ શકયા હશે. બાબા શિરડીની બહાર કદી ગયા નથી. છતાં શિષ્યોને સાધના કરવા માટે કોઈને મત્સ્યેન્દ્રગઢ તો કોઈને કોલ્હાપુર તો કોઈને શોલાપુર મોકલતા હતા. કોઈને પોતે સામાન્યરૂપે દર્શન દેતા હતા તો કોઈને જાગ્રત કે સ્વપ્નમાં દર્શન દેતા અને તેમની કામના અહોનિશ પૂરી કરતા હતા. ભકતોને જે પદ્ધતિએ બોધ દેતા હતા તે સર્વનું વર્ણન અસંભવિત છે. ઉપરના દૃષ્ટાંતમાં દાસગણુને વિલેપાર્લે મોકલ્યા અને તેમની શંકાનું સમાધાન એક ઘાટણ છોકરી દ્વારા કરાવ્યું. કોઈ પૂછશે કે દાસગણુને બહાર મોકલવાની શી જરૂર હતી ? બાબા જાતે તેની શંકાનું સમાધાન ન કરી શકત ? એવું પૂછનારને મારો એક જ ઉત્તર છે કે બાબા તો સદા ઉત્તમ સાચો માર્ગ જ પસંદ કરતા હતા. નહિતર ઈશ્વરની સર્વવ્યાપકતા પેલી ગરીબ ઘાટણ છોડી તથા તેની સાડીમાં પણ છે એ મહાન પાઠ દાસગણુ કયાંથી શીખત ?

આ ઉપનિષદ્‌નો થોડો વધુ સુંદર સાર આપીને આ અધ્યાય પૂરો કરીશું.

ઈશોપનિષદ્‌નું તત્ત્વજ્ઞાન : ઈશોપનિષદ્‌નો નૈતિક બોધ મનોવિજ્ઞાન પર નિર્ભર છે એ જોઈને આનંદ થાય છે. ઉપનિષદ્‌ના પ્રારંભમાં જ કહ્યું છે કે દરેક ચીજમાં ઈશ્વર વ્યાપ્ત છે. આ મનોવિજ્ઞાનની સ્થિતિના એક ભાગરૂપે જ તે નૈતિક બોધ દે છે કે ઈશ્વરે આપણને જે કંઈ આપ્યું છે તે આનંદથી ભોગવી છૂટવું. વળી એ પણ સંપૂર્ણ ખાતરીથી માનવું કે પ્રભુ સર્વવ્યાપક હોવાથી તેણે જે કંઈ આપ્યું છે તે આપણા કલ્યાણ માટે જ છે. એથી સહજ ફલિત થાય છે કે બીજાની સંપત્તિ કે માલ-મિલકતની ઈર્ષ્યા કદી ન કરવાનું ઉપનિષદ આપણને ફરમાવે છે. આમ આપણી પ્રાપ્ત સ્થિતિથી સંતોષ માનવાનો પાઠ તે વાજબી રીતે જ શીખવે છે અને ઈશ્વરે કરેલી સર્વ રચના આપણા કલ્યાણાર્થે જ છે એવું બતાવે છે. આ ઉપનિષદ્‌માં બીજો નૈતિક બોધ આપ્યો છે કે માણસે પોતાનું સમગ્ર જીવન પ્રભુની ઇચ્છાને આધીન બનીને શાસ્ત્રમાં કહેલાં

કર્મો કરવામાં જ પ્રવૃત્ત રહેવું. અકર્મ એટલે આળસ, તે તો આત્માનો શત્રુ છે. સમગ્ર જીવન કર્મ કરવામાં ગાળવાથી જ માણસ નૈષ્કર્મ્યની સ્થિતિ પામે છે. છેવટે આ ગ્રંથમાં નોંધ છે કે જે માણસ સર્વ જીવમાત્રને પોતાનામાં અને સર્વ જીવમાત્રમાં પોતાનું દર્શન કરે છે તેનામાં વિકાર જ કયાંથી હોય ? સર્વ ચરાચર જગત પોતાના આત્મમય જ તે માને છે તેથી દુ:ખનું કારણ જ તેને કયાંથી હોય ? સર્વ ચરાચરમાં આત્માનું દર્શન નહિ કરી શકવાને લીધે જ માણસને વિકાર અને દુ:ખ પેદા થાય છે પણ જે માણસ સર્વ જીવમાત્રમાં એકત્વ અનુભવે છે તેને માટે તો દરેક ચીજ આત્મરૂપ જ છે. આવો પુરુષ માણસ-જાતના સામાન્ય દોષોની અસરમાંથી મુકત બને છે.

સ્વસ્તિ શ્રી સંતસજજનપ્રેરિતે ભકત હેમાડપંતવિરચિતે
શ્રી સાઈસમર્થસચ્ચરિત્રે 'ઈશાવાસ્ય-ભાવાર્થ-બોધ' નામ
વીસમો અધ્યાય સંપૂર્ણ ।
। શ્રી સદ્‌ગુરુસાઈનાથાર્પણમસ્તુ । શુભં ભવતુ ।

અધ્યાય ૨૧

અનુગ્રહ-કરણ

શ્રી ગણેશાય નમઃ । શ્રી સરસ્વત્યૈ નમઃ । શ્રી ગુરુભ્યો નમઃ ।
શ્રી કુલદેવતાયૈ નમઃ । શ્રી સીતારામચંદ્રાભ્યાં નમઃ ।
શ્રી સદ્‌ગુરુસાઈનાથાય નમઃ ।

આ અધ્યાયમાં શ્રી વિનાયક હરિ ઠાકુરની, પુનાના અનંતરાવ પાટણકરની તથા પંઢરપુરના એક વડીલની કથાઓ આપી છે. તે દરેક કથા રસિકને બોધક છે. કાળજીથી વાંચીને તેનું મનન કરવાથી વાંચકો પ્રગતિ સાધી શકશે.

ઉપોદ્‌ઘાત : એવો સામાન્ય નિયમ છે કે પૂર્વજન્મના પુણ્યસંચયરૂપ આપણું ભાગ્ય ઉઘડે છે ત્યારે જ આપણને સંતસમાગમ થાય છે અને તેનો લાભ પમાય છે, જેના દષ્ટાંતરૂપ હું મારો જ દાખલો આપું. હું બાંદ્રા મુંબઈમાં ઘણાં વર્ષ લગી રેસિડેન્ટ મૅજિસ્ટ્રેટ તરીકે રહ્યો. ત્યાં જ પીર મૌલાના નામે એક પ્રસિદ્ધ મુસ્લિમ સંત રહેતા હતા અને તેમની પાસે મુસ્લિમ ઉપરાંત ઘણા હિંદુઓ, પારસીઓ, ખ્રિસ્તીઓ પણ જઈને તેમનાં દર્શન કરતા હતા. ઈનુસ નામે એક મુજાવર તેમનાં દર્શને જઈ આવવાનું મને ઘણીવાર કહેતો. પણ હું એક અગર બીજે કારણે તેમનાં દર્શને જઈ શક્યો નહોતો. પણ ઘણાં વર્ષ પછી મારો વારો આવ્યો ત્યારે બાબાએ મને શિરડી બોલાવ્યો અને સાઈબાબા-દરબારમાં કાયમી મારું નામ નોંધાયું. અભાગી લોકોને સંતોનો સમાગમ જ થતો નથી. ભાગ્યવાન પુરુષો જ સત્સંગ સાધી શકે છે.

સંત-સંસ્થા : આ જગત પર દીર્ઘકાળથી સંતોની સંસ્થા ચાલે જ છે વિવિધ સંતોનો જન્મ તેમના ભાગે આવેલ જીવનકાર્ય પાર પાડવા સારુ વિવિધ સ્થળે થાય છે અને એ દરેક પોતપોતાના સ્થળે કામ કરે છે. પણ એકંદરે એ સૌ એક જ છે. સર્વ શક્તિમાન ઈશ્વરની સામાન્ય સત્તા તળે સૌ એકસરખું જ કામ કરે છે. વળી દરેક પોતપોતાના સ્થળે બેસી શું કામ કરી રહ્યા છે તેની

પણ એકબીજાને ખબર હોય છે અને જરૂર પડે ત્યારે એકબીજાનાં અધૂરાં કામ પણ તેઓ પૂરાં કરે છે. આ વસ્તુનું દૃષ્ટાંત નીચે આપ્યું છે.

શ્રી ઠાકુર : વિનાયક હરિશ્ચંદ્ર ઠાકુર, બી.એ., રેવન્યુ ખાતામાં કારકુન હતા.એક વાર તે સર્વે-જમીન-માપણીની પાર્ટી સાથે બેલગાવ પાસે વડગામ ગામે શહેરમાં ગયા. ત્યાં એક કાનડી સંત આવ્યા હતા. ઠાકુર તેમને દર્શને ગયા અને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા. નિશ્ચળદાસજીના ગ્રંથ 'વિચારસાગર'નું વાંચન આ સંત, શ્રોતાઓ પાસે કરતા હતા. થોડી વાર તેનું શ્રવણ કરી ઠાકુર રજા લઈને ત્યાંથી ઊઠ્યા ત્યારે તેમણે ઠાકુરને કહ્યું: ''તમારે આ પુસ્તકનું અધ્યયન કરવું ઘટે છે. તેનો અભ્યાસ કરવાથી તમારી મનોકામના પૂરી થશે. તમારી નોકરી અંગે તમે ભવિષ્યમાં અહીંથી ઉત્તર તરફ જશો ત્યારે તમારા સદ્‌ભાગ્યને લીધે તમને એક સંત મળશે અને તે તમને તમારો ભાવી માર્ગ બતાવશે; ત્યારે જ તમારા ચિત્તની શાન્તિ થશે અને તમે સુખી થશો.''

એ પછી ઠાકુરની બદલી જુન્નર થઈ જ્યાં નાણેઘાટ પસાર કરીને તેને જવાનું હતું. એ ઘાટ સાવ ઊભો જ છે. તેને ઓળંગવો બહુ કઠણ છે. તે ચડીને ઉતરવા સારુ પાડા સિવાય બીજું કોઈ સાધન નથી. તેથી આ ઘાટ ઓળંગવા સારુ ઠાકુરને પાડા પર બેસવું પડ્યું; જેથી ખૂબ અગવડ પડી અને શરીર પણ દુખવા લાગ્યું. એ પછી ઠાકુરને નોકરીમાં બઢતી મળી અને તેની બદલી કલ્યાણ થઈ; જ્યાં નાનાસાહેબ ચાંદોરકર જોડે તેમને ઓળખાણ થઈ. શ્રી સાઈબાબા વિષે તેમની પાસેથી ઘણી વાતો સાંભળી. જેથી બાબાનાં દર્શન કરવાની તેને ઇચ્છા થઈ. બીજે જ દહાડે નાનાસાહેબ શિરડી જવાના હતા. તેથી ઠાકુરને પણ પોતાની જોડે શિરડી આવવા કહ્યું. પણ થાણાની દીવાની અદાલતમાં એક કેસ અંગે તેમને જુબાની દેવાની હતી. તેથી નાનાસાહેબ જોડે તે શિરડી જઈ શક્યા નહિ. તેથી નાનાસાહેબ એકલા જ ગયા. બીજે દહાડે ઠાકુર થાણા ગયા, પણ પેલા કેસની મુદત પડી. તેથી પોતે નાનાસાહેબ જોડે ન ગયા તેનો પસ્તાવો થયો. છેવટે ઠાકુર એકલા જ શિરડી ગયા. પણ ત્યાં પહોંચ્યા ત્યારે નાનાસાહેબ તો શિરડીથી ઉપડી ગયાના સમાચાર તેમને મળ્યા. પણ એવામાં બીજા મિત્રો ત્યાં મળી ગયા, જેમની જોડે ઠાકુર બાબા પાસે ગયા. બાબાનાં દર્શન કરી તેમને પગે પડ્યા. એથી તેમને ભારે આનંદ થયો. આંખમાં હર્ષાશ્રુ આવ્યાં તથા દેહ પર રુંવાટાં ઊભાં થઈ ગયાં. થોડી વાર પછી સર્વજ્ઞ બાબા બોલ્યા, ''જો ભાઈ, આ સ્થળનો માર્ગ કાનડી સંત અપ્પાના બોધ જેવો અગર તો નાણેઘાટની પાડાની સવારી જેવો સરળ નથી. આ ધાર્મિક માર્ગ તો બહુ અઘરો છે. અહીં તો ખૂબ મહેનત કરવી પડે છે.'' આ એંધાણીની કે સૂચક વાક્યોની બીજા કોઈને ખબર નહોતી. પણ જ્યારે તે વચનો ઠાકુરના કાને પડ્યાં ત્યારે તે ખૂબ આનંદમગ્ન બન્યા. પેલા કાનડી સંતનું કહેવું સાચું હતું તેમ તેને ખાતરી થઈ. પછી ઠાકુરે બાબાના ચરણ પર માથું મૂકી બન્ને હાથ જોડી બાબાનું શરણ માગ્યું તથા આશીર્વાદ આપવા પ્રાર્થના કરી. ત્યારે બાબા બોલ્યા: ''તને સંત અપ્પાએ કહેલું તે સાચું છે. પણ આ વસ્તુનો અમલ કરી તેને જીવનમાં ઉતારવો જોઈએ. એકલું વાંચન કામ ન લાગે, વાંચો તેનું ચિંતન કરો અને જીવનમાં ઉતારો; નહિ તો વાંચન કોઈ કામનું નથી. ગુરુકૃપા તથા આત્મદર્શન સિવાય માત્ર પુસ્તક પઢવું કોઈ કામનું નથી.'' વિચાર સાગર-ગ્રંથમાંથી સૈદ્ધાન્તિક ભાગ ઠાકુરે વાંચ્યો હતો પણ તેનું વ્યવહારુ દર્શન તો તેને શિરડીમાં જ થયું. નીચે આપેલી બીજી કથા આ સત્યનું વધુ દર્શન કરાવશે.

અનંતરાવ પાટણકર : અનંતરાવ પાટણકર નામે પૂનાના એક ગૃહસ્થને બાબાનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા થઈ. તેણે શિરડી આવી બાબાનાં દર્શન કર્યાં. આંખમાં હર્ષાશ્રુ આવ્યાં અને ખૂબ રાજી થયા. બાબાના ચરણમાં પડી પૂજન કરીને બાબાને નિવેદન કર્યું: ''મેં ઘણું વાંચન કર્યું. વેદ, વેદાંગ, ઉપનિષદનો અભ્યાસ કર્યો. સઘળાં પુરાણોનું શ્રવણ કર્યું. છતાં મને ચિત્તની શાન્તિ મળતી નથી. તેથી હું તો માનું છું કે મારી વિદ્વત્તા કોઈ કામની નથી. આપ ઘણાં માણસોને એક દૃષ્ટિમાત્રથી અગર વચનમાત્રથી સહજ શાન્તિ આપો છો એવું સાંભળ્યું, તેથી હું આપની પાસે આવ્યો છું. કૃપા કરી મારા પર દયા કરો અને મને આશીર્વાદ આપો.'' પછી બાબાએ તેને રૂપકમાં એક વાર્તા કહી હતી.

નવ લીંડીનું રૂપક (નવધા ભક્તિ) : એક વાર અહીં એક સોદાગર આવ્યો. તેમની ઘોડીએ નવ લીંડીઓ મૂકી. એ મુમુક્ષુ સોદાગરે પોતાના ધોતિયાનો છેડો પાથર્યો અને લીંડીઓ તેમાં એઠકી કરી બાંધી લીધી અને એ રીતે તેને ચિત્તની શાન્તિ મળી.

શ્રી પાટણકર આ વાર્તાનો અર્થ સમજી શકયા નહિ. તેથી ગણેશ દામોદર ઉર્ફે દાદા કેળકરને તેણે પૂછ્યું, ''બાબાએ આ વાર્તા કહી તેનો અર્થ શું થાય ?'' કેળકરે ઉત્તર દીધો: ''બાબાની કહેલી વાર્તાના અર્થની તો મને કંઈ ખબર નથી, પણ એમની સ્ફુરણાથી હું જે જાણું છું તે કહું છું : ઈશ્વરકૃપા રૂપી ઘોડી છે અને તેણે મૂકેલી નવ લીંડીરૂપી નવધા ભક્તિ છે: ૧) શ્રવણ; ૨) કીર્તન; ૩) સ્મરણ; ૪) પાદસેવન; ૫) અર્ચન; ૬) નમસ્કાર; ૭) હાસ્ય; ૮) સખ્ય અને ૯) આત્મનિવેદન. આ નવ પ્રકારની ભક્તિ છે. આમાંની એક સંપૂર્ણ આચારમાં મૂકો તોપણ શ્રીહરિ પ્રસન્ન થાય છે અને ભકતની સામે પ્રગટ થઈ દર્શન દે છે. સર્વ સાધના, જપ, તપ, યોગ, શાસ્ત્રાધ્યયન, શાસ્ત્રોપદેશ એ બધાં ભક્તિ વિનાનાં હોય તો નકામાં છે. મહાન જ્ઞાની તરીકેની કીર્તિ અગર વેદોનું જ્ઞાન કે ભાવ વિનાનું ભજન એ કોઈ કામનાં નથી. ખાસ જરૂરનાં તો પ્રેમભક્તિ જ છે. માણસે પોતાને સત્યનો અન્વેષક અગર વેપારી ગણીને નવ પ્રકારની ભક્તિનો સદા સંચય કરવા આતુર રહેવું જોઈએ. ત્યારે જ ચિત્તની શાન્તિ તથા સ્થિરતા પમાય છે.''

બીજે દહાડે જ્યારે પાટણકર બાબાનાં દર્શને ગયા ત્યારે બાબાએ તેને પૂછ્યું, ''કેમ, તે નવ લીંડીઓ એકઠી કરવા માંડી ?'' ત્યારે તેણે ઉત્તર દીધો: ''બાબા, હું તો નાચીજ માણસ છું. પ્રથમ આપ મારા પર કૃપા કરો. જો આપની કૃપા થશે તો તે સહજ એકઠી કરી શકીશ.'' ત્યારે બાબાએ આશીર્વાદ આપી તેને કહ્યું: ''તને ચિત્તની શાન્તિ મળશે. તારું કલ્યાણ થશે.'' એ સાંભળી પાટણકર ખુશ થયા, આનંદ પામ્યા.

પંઢરપુરના વકીલ : સર્વજ્ઞપણાની શક્તિનો ઉપયોગ કરી બાબા લોકોને કેમ સુધારતા હતા તથા સત્યમાર્ગે કેમ વાળતા હતા તેની એક ટૂંકી કથા કહીને આ અધ્યાય પૂરો કરીશું. એક વાર પંઢરપુરથી એક વકીલ શિરડી આવ્યા. મસીદમાં જઈ પગે પડી દર્શન કરી માગ્યા વિના જ બાબાને કંઈક દક્ષિણા ધરી અને ત્યાં થતી વાતો સાંભળવા આતુર બની એક ખૂણામાં બેઠા. એ વખતે બાબાએ તેની સામું જોઈને કહ્યું: ''લોકો કેવા લુચ્ચા હોય છે ? અહીં આવી પગે પડે છે અને દક્ષિણા આપે છે અને પીઠ પાછળ અંદરખાનેથી નિંદા કરે છે ને ગાળો દે છે. આ પણ એક અજાયબી નથી ?'' બાબાની ટીકા પેલા વકીલને અંગે જ હતી. બીજું કોઈ તે સમજી શકયું નહિ. પણ પેલા વકીલ તે ટીકા સમજી ગયા અને મૂંગા બેઠા. જ્યારે સૌ વાડામાં આવ્યા ત્યારે વકીલે કાકાસાહેબ દીક્ષિતને કહ્યું: ''બાબાએ કરેલી ટીકા બરાબર જ છે; એ ટીકાનું તીર મારા પર જ છોડ્યું હતું. તેમાં મને સૂચન કર્યું છે કે મારે બીજાની નિંદા કરવી નહિ. પંઢરપુરના મુનસફ શ્રી નુલકર તબિયત સુધારવા અહીં શિરડી આવીને રહ્યા ત્યારે એ બાબતની ચર્ચા પંઢરપુરની કોર્ટના વકીલોના ઓરડામાં થઈ હતી કે આ નુલકરની માંદગી હવાથી નિર્મૂળ થવાની હતી ? કે માત્ર એક ફકીર સાઈબાબાની પાછળ લાગવાથી એ માંદગી મટવાની હતી ? મુનસફ જેવા કેળવાયેલા માણસ આવું કરે તે વાજબી છે ? આવી કડવી ટીકામાં મેં પણ ભાગ લીધો હતો. મારું એ વર્તન કેટલું ખોટું હતું એ વસ્તુ આજે સાઈબાબાએ મને દર્શાવી આપી. તેને હું ઠપકો ગણતો નથી, પણ બાબાની કૃપા જ ગણું છું. મારે બીજાના કામમાં વિના કારણે માથું મારવું નહિ; અગર તો કોઈની નિંદા કરવી નહિ એવો સ્પષ્ટ ઉપદેશ મને તેમણે આજે આપ્યો છે.''

શિરડી પંઢરપુરથી સો કોસ (ત્રણસો માઈલ) દૂર છે. છતાં ત્યાંના વકીલોના ઓરડામાં શું ચાલી રહ્યું છે તે વસ્તુ બાબાએ સર્વજ્ઞતાની શક્તિને લીધે જ જાણી હતી. માર્ગમાં આવતા ડુંગરો, જંગલો કે નદીઓ એ કોઈ તેમની વ્યાપક દષ્ટિને નડતરરૂપ નહોતું. તે તો સર્વનાં મન-હૃદય જોઈ વાંચી શકતા

હતા. તેમનાથી કશું છાનું નહોતું. નજીકની તેમજ દૂરની દરેક વસ્તુ ધોળા દિવસની માફક તેમની દષ્ટિએ સ્પષ્ટ અને સાફ દેખાતી હતી. માનવી નજીક હોય કે દૂર હોય પણ શ્રી સાઈબાબાની સર્વજ્ઞ દષ્ટિની બહાર કંઈ જ નહોતું. આ બનાવ પરથી પેલો વકીલ પાઠ ભણ્યો કે કોઈનું ભૂંડું બોલવું નહિ અગર કોઈની વગર કારણે ટીકા કરવી નહિ. આમ તેની એક ખરાબ ટેવ ટળી ને તેને સાચો માર્ગ મળ્યો.

ભલે આ વાત પેલા વકીલની રહી. છતાં તે વાત લાગુ તો બધાને જ પડે છે. તેથી આ પાઠ યાદ રાખી તે વડે થતો લાભ લેવા સરખો છે. સાઈબાબાની મહત્તા અગાધ હતી. તેવી જ તેમની આશ્ચર્યજનક લીલા પણ હતી. તેમનું જીવન જ એવું છે. તે તો પરબ્રહ્મનો અવતાર હતા.

સ્વસ્તિ શ્રી સંતસજ્જનપ્રેરિતે ભકત હેમાડપંતવિરચિતે
શ્રી સાઈસમર્થસચ્ચરિત્રે 'અનુગ્રહકરણ' નામ
એકવીસમો અધ્યાય સંપૂર્ણ ।
। શ્રી સદ્‌ગુરુસાઈનાથાર્પણમસ્તુ । શુભં ભવતુ ।

અધ્યાય ૨૨
અપમૃત્યુ-નિવારણ

શ્રી ગણેશાય નમઃ । શ્રી સરસ્વત્યૈ નમઃ । શ્રી ગુરુભ્યો નમઃ ।
શ્રી કુલદેવતાયૈ નમઃ । શ્રી સીતારામચંદ્રાભ્યાં નમઃ ।
શ્રી સદ્‌ગુરુસાઈનાથાય નમઃ ।

ઉપોદ્‌ઘાત : સાઈબાબાનું ધ્યાન કેમ ધરશો ? સર્વ શકિતમંત ઈશ્વરનું સ્વરૂપ-સ્વભાવ જાણવા કોઈ શકિતમંત નથી. વેદો તેમજ સહસ્રમુખી શેષ પણ તેનું વર્ણન કરવા સમર્થ નથી. છતાં ભકતો ભગવાનનું સ્વરૂપ જાણ્યા વિના કે તેનું દર્શન કર્યા વિના રહી શકતા નથી. કેમ કે તેમના આનંદનું સાધન જ પ્રભુચરણ છે. પ્રભુચરણના ધ્યાન સિવાય જીવનના અંતિમ શ્રેષ્ઠ લક્ષ્યની પ્રાપ્તિ થતી નથી એ વસ્તુ ભકતો બરાબર સમજે છે. તેથી પ્રભુભજનનો સરળ માર્ગ હું અહીં વર્ણવું છું.

દરેક માસમાં જેમ અંધારિયાની તિથિઓ આગળ ચાલે છે તેમ તેમ ચંદ્રમા નાનો થતો જાય છે. છેવટે અમાસની રાત્રે ચંદ્રમા બિલકુલ દેખાતો નથી. તેથી શુકલપક્ષના આરંભના બીજના ચંદ્રનું દર્શન કરવા લોકો બહુ આતુર બને છે. પડવાના રોજ ચંદ્ર દેખાતો નથી. પણ બીજની સાંજે તે બરાબર દેખાય છે, પણ આકાશમાં તે કયે સ્થળે છે તે જોનાર માણસ, નિશાની ખાતર કોઈ વૃક્ષની બે ડાળીની મધ્યમાં નજર કેન્દ્રિત કરવા પોતાના મિત્રોને કહે છે. ત્યારે એ સ્થળે જોતાં બીજના ચંદ્રની નાની રેખા તેમની દષ્ટિએ પડે છે અને તેમને આનંદ થાય છે. શ્રી બાબાના તેજ-પ્રકાશનાં દર્શન કરવા સારુ આપણે પણ આ યુકિત અનુસરશું. બાબાની બેસણી જુઓ, કેવી સુંદર છે ? પલાંઠી વાળીને બેઠા છે. જમણો પગ ડાબા ઘુંટણ પર રાખ્યો છે. આમ બેસીને બાબા એવું સૂચવતા લાગે છે કે જો તમે મારા તેજનાં દર્શન કરવા ઇચ્છતા હોવ તો અહંત્વ તજીને નમ્ર બનો અને મારી મધ્યમા તથા તર્જનીની વચ્ચે દેખાતા મારા અંગૂઠાનું ધ્યાન ધરજો. ભકિતનું સૌથી સરળ સાધન જ તે છે.

હવે ક્ષણવાર આપણે બાબાનું જીવન તપાસીએ : શિરડીમાં બાબાનો વાસ હતો. તેથી જ તે યાત્રાધામ બન્યું છે. દેશના વિવિધ લોકો અહીં આવે છે તથા રંકથી રાય સુધીના દરેક વર્ગના માણસો થોડો વધુ લાભ એક કે બીજે રૂપે પામે છે. શ્રી સાઈબાબાનાં નિરવધિ પ્રેમ, અજબ જ્ઞાન તથા સહજ વ્યાપકતાનું વર્ણન કરવા કોણ સમર્થ છે ? બાબાનાં આ પ્રેમ-જ્ઞાન-સર્વવ્યાપકતાનો અનુભવ પામનારાને ધન્ય છે ! કોઈ વાર બાબા દીર્ઘકાળ સુધી મૌન સેવતા હતા, જે બ્રહ્મ પરનું તેમનું એક રીતે મૂંગું વ્યાખ્યાન જ હતું. કોઈ વાર બાબા ભક્તોની મધ્યમાં સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપે બેસતા હતા. કોઈ વાર બાબા જાતે રૂપકમાં વાર્તા કહેતા; તો કોઈ વાર મર્માળી હાસ્યજનક કથા કહેતા. કોઈ વાર તદ્દન સ્પષ્ટ કહેતા; તો કોઈ વાર લાંબું વિવેચન કરતા હતા. અને ઘણી વાર તો સાવ સાદી વાતો જ કહેતા હતા. આમ દરેક આવનારની લાયકાત અને જરૂરિયાત મુજબ બાબા તેમને બોધ દેતા હતા. બાબાનું જીવન જ અગાધ હતું. મન, બુદ્ધિ કે વાણીથી પર હતું. તેમના ગુણદર્શનની, તેમની જોડેના સંવાદની, તેમની લીલાના શ્રવણની ઉત્કંઠા તૃપ્ત જ થતી નહોતી. હજુ પણ અમને આનંદના ઊભરા આવે છે. વર્ષાના ઝાપટામાં પડેલાં જળબિંદુઓ કદાચ ગણી શકાય ખરાં પણ બાબાની લીલા કોણ માપી શકે તેમ છે ? બાબા ભક્તો પર આવી પડનાર આફત અગાઉથી જાણતા હતા અને તેને સમયસર કેમ બચાવતા હતા તે લીલાનું વર્ણન હવે સાંભળો.

બાળાસાહેબ મિરીકર : સરદાર કાકાસાહેબ મિરીકરના પુત્ર બાળાસાહેબ મિરીકર કોપરગામના મામલતદાર હતા. તે પોતાની ડિસ્ટ્રિક્ટમાં ચીતળી જતા હતા; માર્ગમાં સાઈબાબાનું દર્શન કરવા તે શિરડી આવ્યા. મસીદમાં આવી બાબાને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરી દર્શન કરીને બેઠા. પછી તબિયતની અને એવી બીજી સામાન્ય વાતો શરૂ થઈ. એવામાં બાબાએ મિરીકરને પૂછ્યું,: 'તું દ્વારકામાઈને ઓળખે છે ?' બાળાસાહેબ કશું સમજ્યા નહિ. તેથી શાંત રહ્યા. પણ બાબાએ બોલવાનું ચાલુ રાખ્યું : ''તું જ્યાં બેઠો છે તે દ્વારકામાઈ છે. તેના

ખોળામાં બેસનારનાં ચિંતાભય તે નિવારે છે. આ મસીદમાઈ બહુ દયાળુ છે. ભોળા ભક્તોની એ માતા છે. તેમને સંકટમાંથી ઉગારે છે. તેના ખોળામાં એક વાર પણ બેસનારનાં સર્વ સંકટ ટળી જાય છે. તેનો આશ્રય પકડનારા સુખી થાય છે.'' એટલું બોલી બાબાએ તેને ઉદી આપી તથા તેના માથા પર પોતાનો વરદ હસ્ત મૂક્યો. પછી બાળાસાહેબને ઊઠતા જોઈ, વળી જમણા હાથની કોણી પાસે ડાબો હાથ લાવી સર્પના ફેણ માફક હલાવતાં બાબા બોલ્યા, ''તું લંબા બાબા (અર્થાત્ સર્પ) ને ઓળખે છે ? એ તો મહા ભયંકર છે. પણ આ દ્વારકામાઈના બાળકને તે શું કરવાનો હતો ? જેનું રક્ષણ દ્વારકામાઈ જાતે કરે છે તેને એ લંબુસ બાપડો શું કરવાનો હતો ?''

આમ બાબાએ કહેલાં વચનનો અર્થ અગર તેમાં કરેલો મિરીકરનો નિર્દેશ એ વખતે ત્યાં બેઠેલા કોઈ સમજી શક્યા નહિ અને તેનો ખુલાસો પૂછવાની પણ કોઈની હિંમત ચાલી નહિ. એ પછી બાળાસાહેબ બાબાને પ્રણામ કરીને ઊઠ્યા અને શામા જોડે મસીદમાંથી બહાર આવ્યા. પણ બાબાએ શામાને બોલાવી બાળાસાહેબ જોડે ચીતળી જવાની આજ્ઞા કરી. ''બાબાની આજ્ઞા થવાથી હું પણ તમારા જોડે ચીતળી આવું છું.'' એમ શામાએ બાળાસાહેબને કહ્યું ત્યારે બાળાસાહેબે જણાવ્યું, ''ત્યાં તમને અગવડ પડશે. તેથી સાથે આવવાની કંઈ જરૂર નથી.'' એથી શામાએ જઈને બાબાને વાત કરી ત્યારે બાબા બોલ્યા, ''તો તે ભલે એકલો જતો. આપણે તો કલ્યાણ જ ઇચ્છીએ છીએ. બનવાનું હશે તે અવશ્ય બનશે.''

દરમ્યાન બાળાસાહેબે પુનઃ મનમાં વિચાર કર્યો અને શામાને બોલાવી પોતાની જોડે ચીતળી આવવા માટે વિનંતી કરી. શામા બાબાની રજા લઈ બાળાસાહેબ જોડે ટાંગામાં ચીતળી જવા ઉપડ્યા. રાત્રે નવ વાગે તે ચીતળી પહોંચ્યા અને મારુતિના મંદિરમાં ઉતારો કર્યો. કચેરીના માણસો કોઈ આવ્યા નહોતા. તેથી શાંતિથી વાતો કરતા તે મંદિરના ઓરડામાં બેઠા. બાળાસાહેબ શેતરંજી પર બેસી છાપું વાંચતા હતા. તેમના ધોતિયાનો છેડો કેડ પાસે પહોળો

પડ્યો હતો. તેના ઉપર એક સાપ આવીને બેઠો તે કોઈએ જોયો નહોતો. પણ જ્યારે તે સરસર અવાજ કરીને ચાલવા લાગ્યો ત્યારે પટાવાળાએ અવાજ સાંભળ્યો. ફાનસ લાવી જેવું જોયું તેવો જ તેણે સાપને દીઠો. તેથી તેણે બૂમ પાડી, ''સાપ, સાપ.'' બાળાસાહેબ ડરથી ધ્રુજવા લાગ્યા. શામાને આશ્ચર્ય થયું અને ઊઠીને બિલકુલ અવાજ કર્યા વિના ચાલીને હાથમાં ધોકો તથા લાકડી લીધી. સર્પ કેડ પરથી નીચે ઉતર્યો અને બાળાસાહેબને છોડીને ચાલવા લાગ્યો. પેલા બંને જણે લાકડી તથા ધોકાથી તેને પૂરો કર્યો. આમ આ સંકટની આગાહી બાબાએ અગાઉથી કરી હતી અને તે સંકટ આ રીતે ટળ્યું હતું.

બાપુસાહેબ બુટી : બાપુસાહેબ બુટી શિરડી આવેલા ત્યારે એક દહાડો નાનાસાહેબ ડેંગળે નામે એક મોટા જોશીએ કહેલું: ''આજનો દહાડો તમારે માટે ખરાબ છે. તમારા દેહ પર ઘાત છે.'' તેથી બાપુસાહેબ ચિંતામાં પડ્યા. નિયમ મુજબ બધા જોડે તે મસીદમાં ગયા ત્યારે બાબાએ તેને કહ્યું: ''આ નાના શું કહે છે ? તારી ઘાતનું તેણે ભાવી ભાખ્યું છે એમ ? પણ તું ડરીશ મા; તેને કહેજે કે ઘાત કેમ આવે છે તે જોશું.'' એ સાંજે બુટી જાજરૂ ગયા ત્યાં એક મોટો સાપ દીઠો. તેના ચાકરે સાપ જોતાં તેને મારવા માટે પાણાનો ટુકડો લીધો પણ બુટીએ તેને લાકડી લાવવા મોકલ્યો. પણ લાકડી આવતાં પહેલાં તો સાપ ચાલ્યો ગયો ને અલોપ થયો. બાબાનાં નિર્ભયતાનાં વચન સંભારી બાપુસાહેબ આનંદ પામ્યા.

અમીર શક્કર : આ અમીર શક્કર કોપરગાંવ તાલુકાના કોરલે ગામનો એક ખાટકી હતો. બાંદ્રામાં તે દલાલી કરતો અને જાણીતો હતો. એક વાર તે સંધિવામાં સપડાયો ને પીડા ઊપડી. ત્યારે તેને અલ્લા સાંભર્યા. કામધંધો છોડી શિરડી આવીને દર્દ મટાડવા તેણે બાબાને પ્રાર્થના કરી. બાબાએ તેને ચાવડીમાં રાખ્યો. પણ આવા દર્દીને રહેવાયોગ્ય એ સ્થળ નહોતું. ત્યાં ભેજ રહેતો. અમીર શક્કરને શિરડીમાં બીજે સ્થળે અગર તેના પોતાના ગામમાં ઠીક પડત પણ બાબાનાં વચન અફર ઔષધરૂપ ગણાતાં હતાં. બાબા તેને મસીદમાં પેસવા દેતા

નહોતા, પણ ચાવડીમાં જ રાખતા હતા; જ્યાં તેને ઘણો ફાયદો થયો. નિત્ય સવાર-સાંજ બાબા ચાવડી પાસેથી નીકળતા હતા તથા એકાંતરા સરઘસાકારે જઈ બાબા ચાવડીમાં સૂઈ રહેતા. તેથી અમીરને બાબાના સત્સંગનો લાભ સહજ મળતો હતો. અમીર નવ માસ સુધી અહીં રહ્યો. પણ પછી ગમે તે કારણે તેને એ સ્થળનો અગણમો આવ્યો. તેથી એક રાત્રે છાનોમાનો ભાગીને તે કોપરગાંવ જતો રહ્યો અને ત્યાં જઈ ધર્મશાળામાં ઉતર્યો. ધર્મશાળામાં મૃત્યુના બિછાને પડેલા એક વૃદ્ધ ફકીર તેને મળ્યા. તેણે અમીર પાસે પીવાનું પાણી માગ્યું જે તેણે લાવી આપ્યું. પણ જેવું તેણે પાણી પીધું તેવા જ તેના પ્રાણ છૂટી ગયા. એથી અમીર મૂંઝાણો. તેને લાગ્યું કે જો હું પોલીસને જઈને ખબર આપીશ તો આના મૃત્યુનો જવાબદાર મને ગણશે અને હું ઉપાધિમાં મૂકાઈ જઈશ. વળી બાબાની રજા વિના પોતે શિરડી છોડ્યું હતું તેથી પણ તેને પસ્તાવો થવા લાગ્યો અને મનમાં બાબાની ક્ષમા માગી પાછો શિરડી જવા સંકલ્પ કર્યો. એ જ રાત્રે દોડતો તે શિરડી આવ્યો. આખે રસ્તે બાબાનું નામ જપતો સૂર્યોદય થતાં તે શિરડી પહોંચ્યો અને ચિંતામુક્ત બન્યો. પછી તો બાબાની આજ્ઞા મુજબ તેણે ચાવડીમાં જ રહેવા માંડ્યું અને તે સાજો થઈ ગયો. એક વાર ચાવડીમાં બાબા સૂતેલા ત્યારે મધ્ય રાત્રે બાબાએ તેને બૂમ મારી,: ''અરે અબ્દુલ, કોઈ સેતાન જીવ મારી પથારી જોડે અથડાય છે.'' અબ્દુલે ફાનસ લઈને જોયું પણ બાબાની પથારી પાસે કશું નહોતું. આખા ઓરડામાં બધે તપાસ કરવા બાબાએ તેને હુકમ કર્યો અને પોતે પેલો સટકો પછાડવા લાગ્યા. આ લીલા જોઈ અમીરને થયું કે અહીં સર્પ ભરાયાનો બાબાને વહેમ છે. પણ દીર્ઘકાળ બાબા જોડે રહ્યા છતાં તેમની લીલાના અર્થની તેને કશી ખબર નહોતી. અમીરના ઉશીકા પાસે બાબાએ કંઈક સળવળતું જોયું અને દીવો લઈને ત્યાં જોવા અબ્દુલને આજ્ઞા કરી. તેણે ફાનસ લઈને ત્યાં જોતાં ગૂંચળું વળીને બેઠેલો ઊંચી-નીચી ફેણ કરતો એક નાગ દીઠો. અમીરે સાપને તરત જ પૂરો કર્યો. આમ વેળાસર ચેતવીને બાબાએ અમીર શક્કરને બચાવી લીધો હતો.

હેમાડપંત, વીંછી તથા સાપ : *૧) બાબાની સલાહથી કાકાસાહેબ દીક્ષિત નિત્ય એકનાથ મહારાજના બે ગ્રંથ ૧) ભાગવત તથા ૨) ભાવાર્થરામાયણ વાંચતા હતા. તેના વાચનના શ્રવણનો લાભ મને પણ મળતો હતો. એક વાર સીતા માતાજીની સૂચના મુજબ શ્રીરામની મહત્તાની પરીક્ષા હનુમાનજીએ કરી હતી તે રામાયણનો પ્રસંગ સાંભળીને સર્વ શ્રોતાજન દિગ્મૂઢ બની ગયા. તેમાં હું પણ હતો. એવામાં ત્યાં એક મોટો વીંછી આવી ચડ્યો; તે કયાંથી આવ્યો તેની કોઈને ખબર નહોતી. મારા ઉપરણા પર જમણે ખભે તે આવીને બેઠો. પ્રથમ તો તેની કોઈને ખબર પડી નહિ. પણ ભગવાનની કથા શ્રવણ કરનારનું રક્ષણ ભગવાન પોતે જ કરે છે. મારા જમણા ખભા પર મારી નજર ગઈ અને મેં વીંછીને જોયો. તે મુદ્દલ હાલતો-ચાલતો નહોતો. પણ જાણે એ પણ કથા સાંભળતો હોય એમ લાગતું. પ્રભુકૃપાથી કશી જ ગડબડ વિના મારા ધોતિયાના બે છેડાની ગડી વાળી તેની વચ્ચે મેં એ વીંછીને પકડી લીધો અને હું ઉપાડીને તેને વાડાની બહાર નાખી આવ્યો. ૨) એક બીજે પ્રસંગે અંધારું થયા પછી કેટલાક ભાઈઓ કાકાસાહેબના વાડાના ઉપલે મજલે બેઠા હતા. એવામાં બારીના ચોકઠાના કાણામાંથી એક સાપ આવ્યો અને ગૂંચળું વળીને બેઠો. તેના પર દીવો ધરતાં પ્રથમ તો તે અંજાઈ ગયો છતાં શાંત બેસી રહ્યો. તે માત્ર માથું ઊંચું-નીચું કરવા લાગ્યો. પછી તો ઘણા જણ ડંડૂકા ને લાકડીઓ લઈને દોડી આવ્યા. પણ તે એવા ઠેકાણે બેઠો હતો કે તેને એક પણ ઘા વાગ્યો નહિ અને બધાના બૂમબરાડા સાંભળી જેવો આવ્યો હતો તે જ કાણામાંથી ઝડપથી તે બહાર સરકી ગયો ત્યારે બધાને નિરાંત થઈ.*

બાબાનો મત : *આ વખતે મુકતારામ નામે એક ભકતે કહ્યું કે સારું થયું કે એ બાપડો જીવ બચી ગયો. એ સાંભળી મેં તેનો વિરોધ કર્યો ને કહ્યું: ''સાપને તો મારવો જ જોઈએ.'' આ વાત પર ગરમાગરમ ચર્ચા ચાલી. મુકતારામ જોડે બીજા કેટલાક પણ કહેતા હતા કે સાપ કે એવા કોઈ જીવને મારી ન નાંખવા જોઈએ. ત્યારે હું અને મારા જેવા બીજા કહેવા લાગ્યા કે તેને*

મારી જ નાંખવા જોઈએ. છેવટે આ વાતનો કોઈ નિર્ણય થયો નહિ. એથી બીજે દહાડે આ પ્રશ્ન બાબાને પૂછવામાં આવ્યો ત્યારે બાબા નક્કી મત આપતાં બોલ્યા-સર્વ પ્રાણીઓમાં ઈશ્વરનો વાસ છે. પછી ભલે તે સાપ હોય કે વીંછી. ઈશ્વર જ સમગ્ર જગતનો ચાલક છે. તેની જ આજ્ઞા સર્વ પ્રાણીઓને સર્પ તેમજ વીંછીને પણ પાળવી પડે છે. પ્રભુની ઇચ્છા વિના તેઓ કોઈને કશી ઈજા કરી શકતા નથી. સમગ્ર જગતને ઈશ્વરનો જ આધાર છે. કોઈ સ્વતંત્ર નથી. માટે આપણે બધાં પ્રાણીઓ પર દયા રાખવી. તેની જોડે લડવાનાં કે તેને મારી નાંખવાનાં સાહસ છોડી દઈને શાન્તિ ધરવી જોઈએ. ઈશ્વર જ સર્વનો રક્ષણહાર છે.''

સ્વસ્તિ શ્રી સંતસજ્જનપ્રેરિતે ભકત હેમાડપંત વિરચિતે
શ્રી સાઈસમર્થ સચ્ચરિત્રે 'અપમૃત્યુ નિવારણ'
નામ બાવીસમો અધ્યાયઃ સંપૂર્ણ ।
શ્રી સદ્‌ગુરુ સાઈનાથાર્પણમસ્તુ । શુભં ભવતુ ।